

Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» -ΙΟΑΦ

Εισαγωγικό Σημείωμα

Νέο Μέλος ΙΟΑΦ

Μαρία Λύκου

«Ψυχανάλυση-Ομάδες-Πεδίο»

Ομαδικό Αναλυτικό Συμπόσιο στη Citta Sant'

Angelo, Pescara Ιταλίας (28-30/6/2024)

Νίκος Λαμνίδης

«Ανθρώπινη Ομάδα και Καταστροφές: Συνειδητές

και Ασυνείδητες Διεργασίες»

3^ο Ομαδικό Αναλυτικό Συμπόσιο Αρχαίας Δωδώνης

Φώτης Γιωτάκης

Η ικανότητα να είσαι μόνος και το επικοινωνείν

στο έργο του Winnicott

Ελίζα Νικολοπούλου

Η ναρκωτική επίδραση της Τέχνης στον Καβάφη

και τον Φρόντ

Νίκος Τζαβάρας

Εισαγωγικό Σεμινάριο 2024-2025

Κώστας Κωνσταντόπουλος

Πρόταση Βιβλίων

Κατερίνα Μήλιου, Λένα Τελειώνη, Φώτης Γιωτάκης

«Στην ομαδική-αναλυτική ομάδα, το έκδηλο περιεχόμενο της επικοινωνίας, σε γενικές γραμμές, σχετίζεται με το λανθάνον νόημα αυτής της επικοινωνίας με παρόμοιο τρόπο όπως το έκδηλο όνειρο σχετίζεται με τις λανθάνουσες ονειρικές σκέψεις. Αυτό το θέμα είναι τόσο σημαντικό και τόσο συνδεδεμένο με την αντίληψή μας για μια ομαδική μήτρα που θα αδράξω την ευκαιρία για άλλη μια φορά να τονίσω ότι η ομαδική μήτρα αποτελεί τη λειτουργική βάση όλων των σχέσεων και των επικοινωνιών. Μέσα σε αυτό το δίκτυο το άτομο εκλαμβάνεται ως κομβικό σημείο. Με άλλα λόγια το άτομο δεν εκλαμβάνεται ως κλειστό αλλά ως ανοιχτό σύστημα. Μπορεί να γίνει μια αναλογία με τον νευρώνα στην ανατομία και τη φυσιολογία, με τον νευρώνα να είναι το κομβικό σημείο στο συνολικό δίκτυο του νευρικού συστήματος, το οποίο δίκτυο πάντα αντιδρά και αποκρίνεται ως Όλο (Goldstein). Όπως στην περίπτωση του νευρώνα στο νευρικό σύστημα, έτσι και το άτομο αιωρείται στην Ομαδική Μήτρα». (Foulkes, S.H. 1964. Therapeutic Group Analysis. London: George Allen and Unwin. P.118.)

Στην ομάδα Μελών του ΙΟΑΦ με ιδιαίτερη χαρά καλωσ্বরίζουμε και παρουσιάζουμε ένα **Νέο Μέλος**, την ψυχολόγο, ομαδική αναλύτρια και ψυχοθεραπεύτρια ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης **Μαρία Λύκου**. Όπως καλωσ্বরίζουμε και παρουσιάζουμε τα νέα από το Ομαδικό Αναλυτικό Συμπόσιο, το οποίο διοργανώθηκε από την GASI και έλαβε χώρα στη Citta Sant' Angelo, στις 28-30/6/2024, με θέμα «Ψυχανάλυση-Ομάδες-Πεδίο». Ο **Νίκος Λαμνίδης**, εισηγητής σε αυτό το Συμπόσιο μας κάνει κοινωνούς στα πολύ ενδιαφέροντα, συντεταγμένες και ερωτήματα που τέθηκαν γύρω από το σημείο διαθεματικής σύγκλισης της εξέλιξης της θεωρίας του Πεδίου με την ομαδική αναλυτική θεωρία της ομαδικής μήτρας. Και χαιρετίζουμε με μεγάλο ενδιαφέρον το 3^ο Ομαδικό Αναλυτικό Συμπόσιο Αρχαίας Δωδώνης, με θέμα «Ανθρώπινη Ομάδα και καταστροφές: Συνειδητές και Ασυνείδητες Διεργασίες», το οποίο θα λάβει χώρα στον Αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Δωδώνης και στο παρακείμενο ξενοδοχείο «Πρυτανείο» στις 31/8-1/9/2024, του οποίου τους διοργανωτές, το πρόγραμμα και τις περιλήψεις των εισηγήσεων, μας ανακοινώνει ο συντονιστής του Συμποσίου **Φώτης Γιωτάκης**. Η επικοινωνία κατέχει ξεχωριστή θέση στην ομαδική ανάλυση. Η εξαιρετική ομιλία με θέμα «**Η ικανότητα να είσαι μόνος και το επικοινωνείν στο έργο του Winnicott**» της **Ελίζας Νικολοπούλου** εμπλούτισε το Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική Ανάλυση 2023-2024 του ΙΟΑΦ και δημιούργησε μεγάλο ενδιαφέρον στους συμμετέχοντες. Η Τέχνη αποτελεί ένα μέσον επικοινωνίας και έκφρασης του ανθρώπου. Ποιες όμως είναι οι δυνατότητες της Τέχνης να καταπραΰνει το ψυχικό άλγος; Στην ομιλία του «**Η ναρκωτική επίδραση της Τέχνης στον Καβάφη και στον Φρόντ**» ο **Νίκος Τζαβάρας** συνδέει με έξοχο τρόπο στίχους από το ποίημα «Μελαγχολία του Ιάσωνος Κλεάνδρου – Ποιητού εν Κομμαγηνή 595 μ.Χ.» του Αλεξανδρινού ποιητή με την περίφημη και εκτενή, πραγματεία του Φρόντ «**Η δυσφορία εντός του πολιτισμού**», δεικνύοντας τα σημεία σύνδεσης της θεωρίας της ψυχανάλυσης με την τέχνη. Ποιες είναι οι δυνατότητες της ομαδικής ανάλυσης; Στο νέο **Εισαγωγικό Σεμινάριο 2024-2025** οι συμμετέχοντες μπορούν να επωφεληθούν πλούσιες θεωρητικές γνώσης και εμπειρίας γύρω από τις ομάδες και την ομαδική ανάλυση. Ο συντονιστής του Σεμιναρίου **Κώστας Κωνσταντόπουλος** μας ενημερώνει για το πρόγραμμα του Σεμιναρίου που ξεκινά τον Οκτώβριο. Η υποβολή αιτήσεων έχει αρχίσει και οι θέσεις είναι περιορισμένες. Ο Αύγουστος στο κατώφλι, συνήθης μήνας διακοπών με επιπλέον χρόνο για διάβασμα και η ομάδα για την έκδοση του Δελτίου κάνει την δική της **Πρόταση Βιβλίων**. Το τελευταίο Σαββατοκύριακο του Αυγούστου μας περιμένει στο 3^ο Ομαδικό Αναλυτικό Συμπόσιο Αρχαίας Δωδώνης με δωρεάν συμμετοχή και πλούσια εμπειρία. Ας είναι αυτό το καλοκαίρι με λιγότερες καταστροφές, λιγότερα ψυχικά άλγη και περισσότερη ανθρώπινη ομαδική επικοινωνία!

Νέο Μέλος στο IOAF

Το Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης S.H. Foulkes υποδέχθηκε, στις αρχές του έτους, νέο πρόεδρο μέλος την αποφοιτήσασα της εκπαίδευσης της ομαδικής ανάλυσης, κυρία Μαρία Λύκου.

Η Μαρία Λύκου είναι ψυχολόγος Msc, ομαδική αναλύτρια και ψυχοθεραπεύτρια ψυχαναλυτικής προσέγγισης. Ολοκλήρωσε τις σπουδές της στο τμήμα ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Συνέχισε την εξειδίκευση της στην Ολλανδία, όπου και απέκτησε το μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών της στην κλινική ψυχολογία από το Πανεπιστήμιο του Leiden και αργότερα στην Αθήνα, όπου ολοκλήρωσε την εκπαίδευσή της στην Ομαδική Ανάλυση στο Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» -IOAF. Διατηρεί το ιδιωτικό της γραφείο στην Αθήνα, παρέχοντας υπηρεσίες ατομικής και ομαδικής ψυχοθεραπείας σε ενήλικους. Επίσης, είναι τακτικό μέλος του Συλλόγου Ελλήνων Ψυχολόγων.

Στη διπλωματική εργασία που εκπόνησε για την ολοκλήρωση των σπουδών της στην ομαδική ανάλυση, με τίτλο: «*Από την αγωνία της επιβίωσης στις διεργασίες πένθους*», περιέγραψε την πορεία της ομαδικής κατάστασης από τις ναρκισσιστικές τάσεις κατά την εναρκτήρια φάση λειτουργίας της, στις αντικειμενότροπες, όταν σταδιακά εγκαθίστανται η σταθερότητα και η εμπιστοσύνη. Τέλος, επεσήμανε πώς αυτή η εξέλιξη είναι δυνατόν να φέρει την ομάδα αντιμέτωπη με τις διεργασίες πένθους.

Γεφυρώνοντας Αποθήκες Τροφίμων στα πλαίσια της Θεωρίας Πεδίου: Προσεγγίσεις από Μήτρες Ψυχαναλυτικές, Ομαδικές-Αναλυτικές, Ομαδικών Σχέσεων και Κοινωνικού Ονειρεύεσθαι

Bridging Silos in Field Theory: psychoanalytic, group analytic, group relations and social dreaming matrices approaches

Το συμπόσιο (28-30/6/2024) οργανώθηκε στην πολύ γραφική Ιταλική κωμόπολη Citta Sant'Angelo, στην Pescara (Abruzzo), κοντά στην ακτή της Αδριατικής, από τον Domenico (Mimmo) Agresta, που είναι ψυχοθεραπευτής στην περιοχή, και την Carla Penna, από το Rio de Janeiro, που είναι ιδιαίτερα ενεργή ομαδική αναλύτρια στα πλαίσια της GASI.

Κλήθηκαν να συμμετέχουν ψυχαναλυτές της IPA και ομαδικοί αναλυτές όπως ο Earl Hopper από το Λονδίνο, ο Giovanni Foresti από την Pavia/Milano και ο υποφαινόμενος, αλλά και άλλοι ψυχαναλυτές και θεωρητικοί της ψυχαναλυτικής ομαδικής θεωρίας, όπως ο Bob Hinshelwood από το Λονδίνο. Συμμετείχε επίσης, με φυσική παρουσία, η μία από τις συν-προέδρους της GASI, η Ιταλο-Ελληνίδα Francesca Bascialla.

Υπήρχε ενεργός συμμετοχή από εκπροσώπους της Μετα-Μπιονικής¹ θεωρίας των Ομαδικών Σχέσεων (τους συνδεδεμένους με την Tavistock Clinic, στο Λονδίνο) όπως ο Richard Morgan-Jones καθώς και εκπροσώπους της προσέγγισης που αποκαλείται Κοινωνικό Ονειρεύεσθαι (Social Dreaming, που προέκυψε επίσης ως άλλο ένα Μετα-Μπιονικό παρακλάδι της Tavistock, αλλά πλέον και της GASI), όπως η Marina Mojovic.

Στο συμπόσιο έγιναν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες θεωρητικές εισηγήσεις για το θέμα *Ψυχανάλυση-Ομάδες-Πεδίο*.

Η έννοια πεδίο (field· λέξη με πολύ ισχυρή αναφορά τόσο στη γαιώδη μας υπόσταση όσο και στην ηλεκτρομαγνητική θεωρία), εισήχθη στις λεγόμενες Επιστήμες του Ανθρώπου από τον Γερμανο-Αμερικανό κοινωνικό επιστήμονα Kurt Lewin· και σχεδόν ταυτόχρονα αξιοποιήθηκε και από τον Γάλλο φιλόσοφο Merleau-Ponty, έναν από τους συνεχιστές του Martin Heidegger.

Ως ομαδικοί αναλυτές αναφερόμαστε συχνά στην θεωρία Gestalt αλλά και στην ιδέα του περιγράμματος/συγκεκριμένου/συμφραζομένων (Context). Όπως ανέφερε ο Hinshelwood «... η διαδρομή από το ερέθισμα στην αίσθηση και μετά στην αντίληψη μόνον μηχανιστικό δεν είναι. Σε αυτό συνέβαλε με το παραπάνω η επανάσταση της Gestalt. Αυτό που βλέπουμε είναι διαφορετικό ανάλογα με το υπόβαθρό του. Κάθε σκηνή τροποποιείται με βάση τις προσδοκίες μας. Έτσι, για παράδειγμα, αντιμετωπίζουμε τον εχθρό μας σαν να ανήκει σε άλλο είδος, όχι ανθρώπινο. Έτσι τον εξοντώνουμε ευκολότερα. Εξ ου και μέσα σε ένα πεδίο δυνάμεων σχηματίζονται ρόλοι».

Οι (πρώην φιλόσοφοι) ψυχαναλυτές Madeleine & Willy Barranger, Γάλλοι που μετανάστευσαν από στην Αργεντινή (και κατόπιν στην Ουρουγουάη, όπου ίδρυσαν και την πρώτη ψυχαναλυτική

¹ Γνωρίζουμε ότι ο Wilfred Bion, πριν ακόμη γίνει ψυχαναλυτής, ασχολήθηκε με τις ομάδες, σε 3 διαφορετικά πλαίσια: (1) στα πλαίσια της επιλογής εφεδρών αξιωματικών στην Σκωτία, κατά τον Β'ΠΠ· (2) στο νοσοκομείο Northfield, στα πλαίσια της ψυχοθεραπευτικής αντιμετώπισης των πολεμικών νευρώσεων του Β'ΠΠ· (3) μετά τον πόλεμο, στα πλαίσια του νεοϊδρυμένου Βρετανικού ΕΣΥ, στην Tavistock. Μετέπειτα εγκατάλειψε την ενασχόληση του με τις ομάδες. Στο βιβλίο του του 1960 *Experiences in Groups*, ο Bion γράφει για τις ομάδες και αναπτύσσει την θεωρία των βασικών υποθέσεων (basic assumptions).

εταιρεία, μετά τον Β'ΠΠ), εισήγαγαν την έννοια *πεδίο* στην ψυχαναλυτική σκέψη τη δεκαετία του '60. Αυτή η συνεισφορά αναγνωρίστηκε πολύ αργότερα, με την μετάφραση στα Αγγλικά (από τα Ισπανικά), ενός από τα πρώτα άρθρα τους, το 2008².

Σήμερα, με τις σύγχρονες συνεισφορές Μετα-Μπιονικών Ιταλών ψυχαναλυτών όπως οι Antonino Ferro και Giuseppe Civitaresse αλλά και Αμερικανών Διψοκειμενικών³ ψυχαναλυτών όπως οι James Grotstein, Thomas Ogden, Donnel Stern και η Montana Katz, η *θεωρία Πεδίου* έχει εξελιχθεί σε βαθμό που να αρχίζει να έχει μία αξιοσημείωτη συνάφεια με την ομαδική-αναλυτική *θεωρία της Ομαδικής Μήτρας*.

Σε αυτό ακριβώς το σημείο διαθεματικής (intersectional) σύγκλισης ήρθε να δώσει ορισμένες απαντήσεις το Συμπόσιο της Citta Sant'Angelo.

Το αν κάτι τέτοιο επετεύχθη δεν είναι του παρόντος να απαντηθεί. Αυτό που οπωσδήποτε έγινε ήταν να τεθούν ορισμένες συντεταγμένες καθώς και ερωτήματα για να μπορέσουμε να σκεφτούμε περαιτέρω:

- 1) Η θεωρία του ομαδικής μήτρας άρχισε να προκύπτει, αμέσως μετά τον Β'ΠΠ, στα πλαίσια της θεωρητικής και κλινικής σκέψης του Foulkes⁴, ενός ψυχαναλυτή με ακραιφνείς Φροϋδικές καταβολές, εκπαιδευμένου στη Βιέννη, όπου ζούσε και εργαζόταν ακόμη ο Freud, με αναλύτρια την Helene Deutsch, τ. αναλύομένη του Freud. Ο Foulkes επέμεινε να θεωρεί ότι δεν υπάρχει *μέσα* και *έξω* στην ψυχική ζωή. Αυτό που είναι *περιβάλλον* (του πρωτογενούς ναρκισσισμού) και αυτό που είναι *αντικείμενο* (των ενορμήσεων) συνδέονται σε μία αδιάκοπη λωρίδα του Moebius⁵.
- 2) Ο Wilfred Bion ασχολήθηκε με τις ομάδες *πριν* γίνει ψυχαναλυτής. Η διδάσκουσα ψυχαναλύτριά του, η Melanie Klein τον αποθάρρυνε να συνεχίσει να ασχολείται με τις ομάδες⁶. Ο Bion χρησιμοποίησε την Κλαϊνική έννοια της *προβλητικής ταύτισης* (που αφορούσε αρχικώς ενδοψυχικές διεργασίες) και την εφάρμοσε ως *επικοινωνία μητέρας και μωρού*. Διέκρινε έτσι δύο διαφορετικές μορφές προβλητικής ταύτισης, την παθολογική και την φυσιολογική.
- 3) Η ψυχαναλυτική θεωρία του πεδίου άρχισε να προκύπτει περίπου 20 χρόνια αργότερα, στα πλαίσια της Κλαϊνικής Σχολής της Νότιας Αμερικής. Οι Barranger (2008) εννοιολόγησαν το πεδίο και την οχύρωση (bastion), κάτι που επέτρεπε να σκεφτούμε ψυχαναλυτικά *έξω* από την διάζευξη *μέσα/έξω*, καθώς πεδίο και οχύρωση αφορούσε και τα 2 μέλη του ζεύγους. Έτσι, εμμέσως και χωρίς αυτό να αναγνωρίζεται ρητά, συνέβαλαν σε μία μακρά σειρά μη-ενδοψυχικών εννοιολογήσεων που ξεκινούν από την *ομαδική μήτρα* του Foulkes και συνεχίζονται με τον *μεταβατικό χώρο* του Winnicott, το *πεδίο* των Barranger, την *μήτρα μητέρας-παιδιού* του Loewald, τον *ρόλο* του Sandler και διαμορφώνουν σιγά-σιγά ένα ολόκληρο επιστημολογικό κόσμο που *δεν είναι ενδοψυχικός αλλά ούτε και κοινωνιολογικός*. Όπως ανέφερε ο Robert Snell «η ομάδα είναι το 4^ο μεγάλο ναρκισσιστικό πλήγμα των ανθρώπων».

² Barranger, M. & Barranger, W. (2008). The Analytic Situation as a Dynamic Field. *International Journal of Psychoanalysis* 89:795-826.

³ Που στην Ελλάδα συνεχίζουμε, λανθασμένα, να τους συγχέουμε με τους λεγόμενους Σχεσιακούς (Relational).

⁴ Foulkes, S. H. (1948). Introduction to Group-Analytic Psychotherapy. London: Heineman.

⁵ Hopper, E. (2024). The Tripartite Matrix in the Developing Theory and Expanding Practice of Group Analysis. *The Social Unconscious in Persons, Groups and Societies*. Volume 4. London: Routledge.

⁶ Vermote, R. (2019). Reading Bion. London: Routledge (σ. 60).

- 4) Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, ο Καλιφορνέζος Thomas Ogden ξεκίνησε να αναφέρεται στην θεωρία του *αναλυτικού τρίτου* και έτσι ο ανωτέρω επιστημολογικός κόσμος εμπλουτίστηκε περαιτέρω.
- 5) Έννοιες όπως *προσωποποίηση (της ομαδικής μήτρας)* και *χαρακτήρας (του πεδίου)* άρχισαν να χρησιμοποιούνται ευρέως από ψυχαναλυτές όπως ο Antonino Ferro. Ο τελευταίος όχι μόνον γεννήθηκε στη Σικελία, όπως και ο Luigi Pirandello, αλλά χρησιμοποιεί ευρέως τους τρόπους του σπουδαίου θεατρικού συγγραφέα στον τρόπο που εννοιολογεί και κατανοεί το πεδίο. Ο Pirandello (όπως και ο Chekhov) ήταν θεμελιώδη υποδείγματα έμπνευσης και για τον Foulkes.
- 6) Όπως ανέφερε ο Earl Hopper στο συμπόσιο, η αναγνώριση ότι τα συμβάντα της ψυχικής μας ζωής δεν είναι μόνον *mental facts* αλλά και *social facts* είναι βασικό σημείο καμπής στην κατανόηση της λεγόμενης *διΰποκειμενικής στροφής*. Υποκείμεθα όλοι σε εξωτερικούς και εσωτερικούς περιορισμούς (*restraints* και *constraints*)
- 7) Στην σημερινή *διΰποκειμενική ψυχανάλυση*⁷ έννοιες όπως *μήτρα*, *πεδίο*, *τρίτος*, *προσωποποίηση*, *ρόλος*, αλλά και έννοιες όπως *συνεδρία-σαν-ένα-όνειρο* αλλά και *ονειροπόληση* (*reverie*) και *μετασχηματισμός*, χρησιμοποιούνται από τους ψυχαναλυτές με τρόπους πολύ οικείους στους ομαδικούς αναλυτές.

Ένα από τα πολύ ενδιαφέροντα σημεία του συμποσίου ήταν το καθημερινό Trilogy Matrix Event, μία μορφή μεσαίας ομάδας όπου επιδιώχθηκε να εφαρμοσθεί η *τριμερής*⁸ θεωρία της ομαδικής μήτρας. Εκεί διαμορφώνονται τρεις ομόκεντρες κυκλικές διατάξεις των καθισμάτων, που εκπροσωπούν ο μέσα κύκλος τα πρόσωπα, ο έξω κύκλος την κοινωνία και ο μεσαίος κύκλος (όπου μισά καθίσματα είναι στραμμένα προς τα μέσα και μισά προς τα έξω) τον χώρο μετάπτωσης από το μέσα προς το έξω και από το έξω προς το μέσα. Οι καθήμενοι σε κάθε κύκλο καλούνται να ακουστούν για 25', άλλοτε από έξω προς τα μέσα και άλλοτε το αντίστροφο. Στο τέλος μένουν 15' όπου συμμετέχουν και οι 3 κύκλοι. Το δυναμικό αποτέλεσμα μέσα σε 3 διαδοχικές ημέρες είναι εντυπωσιακό: Οι συμμετέχοντες φάνηκε να υποκινούνται από συλλογικές εγγραφές αναμνήσεων κοινωνικών τραυμάτων από τα στρατόπεδα και από προσωπικές αναμνήσεις βίαιων απωλειών αγαπημένων που εκφράστηκαν με μεγάλη συγκίνηση, καθώς η συλλογική ομαδική μήτρα διαχεόταν, μέσα από την ομαδική-αναλυτική διαμεσολάβηση, προς την ατομική οντότητα, μέσω μίας απόκοσμης και *unheimlich* ενεργοποίησης του κοινωνικού ασυνείδητου.

Όλο το συμπόσιο έλαβε χώρα χωρίς να ξεφύγει είτε προς τον *πολιτικά-ορθό-διάλογο* αλλά ούτε και προς τον *άγριο-διάλογο* (όροι που προτάθηκαν από τον Giovanni Foresti).

Όλη αυτή η δυναμική ατμόσφαιρα επηρέασε και την ποιότητα των ομαδικών εποπτειών, που διεξήχθησαν με πολύ ενδιαφέρουσες συνηχήσεις, πάνω σε ομαδικές-αναλυτικές ομάδες αλλά και ατομικές ψυχοθεραπευτικές συνεδρίες.

Το ομαδικό-αναλυτικό συμπόσιο της Citta Sant'Angelo έδωσε στους συμμετέχοντες πολλή τροφή για σκέψη και ώθηση για περαιτέρω ανάπτυξη της ομαδικής-αναλυτικής αλλά και της ψυχαναλυτικής θεωρίας.

Νίκος Λαμνίδης

⁷ Στο επόμενο τεύχος του ψυχαναλυτικού περιοδικού *Οιδίπους* (27, Σεπ. 2024) θα υπάρχει εκτεταμένο αφιέρωμα στα ερωτήματα αυτά.

⁸ Hopper, E. (op cit)

**Ανθρώπινη Ομάδα και Καταστροφές: Συνειδητές και Ασυνείδητες
Διεργασίες**
3ο Ομαδικό – Αναλυτικό Συμπόσιο Αρχαίας Δωδώνης
**Σύνδεση της Αρχαίας Ελληνικής με την Ψυχαναλυτική
και Ομαδική – Αναλυτική Σκέψη**
Δωδώνη 31/08/2024 – 1/09/2024

Το «3^ο Ομαδικό–Αναλυτικό Συμπόσιο Αρχαίας Δωδώνης. Σύνδεση της Αρχαίας Ελληνικής με την Ψυχαναλυτική και Ομαδική-Αναλυτική Σκέψη», θα πραγματοποιηθεί στις 31/08/2024 & 1/09/2024 στον αρχαιολογικό χώρο της Δωδώνης και στο παρακείμενο ξενοδοχείο «Πρυτανείο».

Το Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης S.H. Foulkes (IOAF) έχει αναλάβει την επιστημονική οργάνωση αυτού του Ομαδικού - Αναλυτικού Συμποσίου, στο πλαίσιο του φεστιβάλ του Δήμου Δωδώνης με υλοποίηση από την Διατοπική Συνεργασία «Πολιτιστικές Διαδρομές και Αρχαία Θέατρα» του Τοπικού Προγράμματος CLLD/LEADER 2014-2020 και συμμετοχή και αρωγή της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων στην οργάνωση της διημερίδας από την «ΗΠΕΙΡΟΣ Α.Ε.».

Το θέμα του Συμποσίου «**Ανθρώπινη Ομάδα και Καταστροφές: Συνειδητές και Ασυνείδητες Διεργασίες**»

Απευθύνεται σε ειδικούς ψυχικής υγείας, κοινωνικούς λειτουργούς, νοσηλευτές, διδάσκοντες σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, δημόσιους λειτουργούς κέντρων λήψης αποφάσεων και παρεμβάσεων σε καταστροφές, ανθρώπους της τέχνης και ευρύτερα στο ενδιαφερόμενο κοινό.

Το πρόγραμμα περιλαμβάνει διαλέξεις επίτιμων και εξεχόντων προσκεκλημένων επιστημόνων, όπως είναι οι καθηγητές κ. Αριάδνη Γκάρτζιου-Τάττη και κ. Νίκος Τζαβάρας, καθώς και ο φιλόλογος, νομικός και συγγραφέας, Πρόεδρος της Εθνικής Βιβλιοθήκης Ελλάδος κ. Σταύρος Ζουμπουλάκης και σύντομες εισηγήσεις από Ομαδικούς Αναλυτές, Ψυχαναλυτές, Ψυχολόγους, Ιστορικούς, Αρχαιολόγους κ.ά.

Η Ομαδική-Αναλυτική προσέγγιση στην δομή του Συμποσίου και ο παγκοσμίου ακτινοβολίας χώρος της Αρχαίας Δωδώνης, δημιουργούν νέες νοηματοδοτήσεις στο διεπιστημονικό πλαίσιο εργασίας, τόσο στην επεξεργασία των θεμάτων, όσο και στην οπτική αξιοποίησης του πολύπλευρου μνημείου.

Η πρόεδρος του IOAF κυρία Δομνίκη Μυλωνά, ψυχίατρος, αναλύτρια ομάδας και ψυχαναλύτρια και ο συντονιστής του Συμποσίου Δρ. Φώτης Γιωτάκης, ψυχίατρος, αναλυτής ομάδας τονίζουν τα κάτωθι:

Η Ομαδική Ανάλυση στοχεύει στη σχέση ατόμων και ομάδων, δεν διαχωρίζει το ατομικό από το κοινωνικό και χρησιμοποιεί ως πλαίσιο κατανόησης τις διυποκειμενικές αλληλεπιδράσεις των μελών, εντός του πολυπρόσωπου δικτύου των επικοινωνιών που αποκαλείται matrix.

Με αυτή την αντίληψη, θα επιχειρηθεί διερεύνηση της ψυχαναλυτικής και Ομαδικής-Αναλυτικής συνεισφοράς στην κατανόηση των συνθηκών που ευνοούν την δυνατότητα της ανθρώπινης καταστροφικότητας, αλλά και στη μελέτη των μαζικών αντιδράσεων σε σχέση με καταστροφές που συνέβησαν από την αρχαιότητα ως σήμερα.

Ιδιαίτερο βάρος θα δοθεί στις ασυνείδητες διεργασίες ατόμων και ομάδων και στις συνειδητές πρακτικές που παρατηρούνται στις ανθρωπογενείς (πόλεμος, περιβαλλοντική καταστροφή, κλιματική κρίση κλπ.) ή φυσικές (κατακλυσμός, σεισμός, πανδημία κλπ.) καταστροφές.

Σημαντική κρίνεται η συμμετοχή όλων των μελών του Συμποσίου, στις ψυχοδυναμικές Ομάδες εμπειρίας και διαλόγου.

Παράλληλα, θα υπάρχουν σε διάδραση με τα δρώμενα του Συμποσίου, καλλιτεχνικές μουσικές και ποιητικές σύντομες εκδηλώσεις που θα βασίζονται στην αρχαιοελληνική γραμματεία και μουσική παράδοση και θα παρουσιαστούν από το μουσικό σύνολο " Οι Λυριστές " του συνθέτη Δρ. Νίκου Ξανθούλη.

Πρόγραμμα του Συμποσίου:

Σάββατο 31 Αυγούστου 2024

Ξενοδοχείο «Πρυτανείο»

08:30 – 09:00 Εγγραφές

09:00 – 09:30 Εναρκτήρια Τελετή

- Μουσική από το Μουσικό Σύνολο «Οι Λυριστές»
Τραγούδι: Σοφία Καρακούτα
Λύρα: Ευαγγελία Κοψαλίδου
Λύρα, Βάρβιτος, τραγούδι, Νίκος Ξανθούλης *
- Αφήγηση αποσπασμάτων από την ομηρική και την τραγική ποίηση από τη «Θεατρική Συμπαιγνία»
Αφηγούνται οι ηθοποιοί: Γιολάντα Καπέρδα και Βασίλης Σιάφης **

09:30 – 10:00 Χαιρετισμοί

Σύντομη παρουσίαση του προγράμματος «Πολιτιστικές διαδρομές και Αρχαία Θέατρα» του τοπικού προγράμματος CLLD/LEADER 2014-2020.

10:00 -11:00 Συνεδρία διαλέξεων

Προεδρείο: Δ. Μυλωνά, Η. Κουλακιώτης

Διαλέξεις:

«Αρχαιοελληνικοί μύθοι περί Κατακλισμών»

Αριάδνη Γκάρτζιου-Τάττη

«Φανατισμός ως άμυνα κατά της Ναρκισσιστικής Ευαλωτότητας: Η παραμόρφωση της υποκειμενικότητας μέσω της Ιδεολογίας»

Νίκος Τζαβάρας

11:00 – 11:15 **Διάλειμμα**

11:15 – 12:15 **Α΄ Στρογγυλή Τράπεζα**

Προεδρείο Α. Τελειώνη, Β. Παπαδοπούλου

Ομιλίες:

«Σεισμοί, συλλογικά συναισθήματα και πολιτική στην Αρχαιότητα»

Ηλίας Κουλακιώτης

«Όψεις της Καταστροφικότητας στην Ομαδική Ανάλυση»

Κώστας Κωνσταντόπουλος

Διάλεξη:

«Η ενσυναίσθηση και οι συνδέσεις του εαυτού» **Δομνίκη Μυλωνά**

12:15 – 12:30 **Διάλειμμα**

12:30 – 14:00 **Μικρές Ομάδες**

Μεσημβρινή διακοπή εργασιών

Αρχαιολογικός χώρος Δωδώνης: Ορχήστρα Αρχαίου Θεάτρου

18:30 - 19:00 **Τελετουργικό Έναρξης:**

- **Μουσική από το σύνολο «Οι Λυριστές»**
- **Αφήγηση αποσπασμάτων από την ομηρική και την τραγική ποίηση από τη «Θεατρική Συμπαιγνία»**

19:00 – 20:30 **Β΄ Στρογγυλή Τράπεζα**

Προεδρείο: Φ. Γιωτάκης, Ρ. Σταθοπούλου

Διάλεξη:

«Ο άνθρωπος εν καιρώ πολέμου»

Σταύρος Ζουμπουλάκης

«Γιατί πόλεμος; Ψυχαναλυτικές, Ομαδικές-Αναλυτικές Προσεγγίσεις»

Φώτης Γιωτάκης

«168/7 π.Χ.: Ερμηνεύοντας το στρώμα καταστροφής ενός πολέμου»

Ελένη Βασιλείου

20:30 – 20:45 **Διάλειμμα**

20:45 – 21:45 **Μεγάλη Ομάδα**

Συντονίστρια: Δ. Μυλωνά

Κυριακή 1 Σεπτεμβρίου, 2024

Ξενοδοχείο «Πρυτανείο»

09:45 – 10:00

- **Μουσική από το σύνολο «Οι Λυριστές»**
- **Αφήγηση αποσπασμάτων από την ομηρική και την τραγική ποίηση από τη «Θεατρική Συμπαιγνία»**

10:00 – 11:30 **Γ΄ Στρογγυλή Τράπεζα**

Προεδρείο: Α. Γκάρτζιου – Τάττη, Κ. Κωνσταντόπουλος

«Στα χρόνια της πανώλης: Η επιδημία που άλλαξε τον ρου της ιστορίας»

Βαρβάρα Παπαδοπούλου

«Ο Θάνατος στη ζωή»

Λένα Τελειώνη

«Τέχνη και Καταστροφικότητα: Η Τέχνη της ζωγραφικής ως μέσον έκφρασης της καταστροφικότητας και ως μέσον επούλωσης των τραυμάτων από την καταστροφικότητα»

Κατερίνα Μήλιου

«Διαχρονικές Θεωρήσεις της Διαταραχής Μετατραυματικού Στρες στις μεταπολεμικές κοινωνίες»

Αλεξάνδρα Μάρκοβιτς

11:30 – 11:45 **Διάλειμμα**

11:45 – 13:15 **Μικρές Ομάδες**

13:15 – 13:30 **Διάλειμμα**

13:30 – 13:45

- **Μουσική από το σύνολο «Οι Λυριστές»**
- **Αφήγηση αποσπασμάτων από την**
- **ομηρική και την τραγική ποίηση από τη «Θεατρική Συμπαιγνία»**

13:45 – 14:45 **Ολομέλεια Ανασκόπησης και Αποχαιρετισμού**

Προεδρείο: Κ. Μήλιου, Γ. Κιτσάκη, Φ. Γιωτάκης

Παράλληλα δρώμενα:

Οι Λυριστές*

Αποσπάσματα**

Χαρακτικά έργα***

Γλυπτικές συνθέσεις****

Χρηστήρια ελάσματα από τη Δωδώνη*****

Λήξις των Εργασιών του Συμποσίου

* Τραγούδι: Σοφία Καρακούτα

Λύρα: Ευαγγελία Κοφαλίδου

Λύρα, Βάρβιτος, τραγούδι: Νίκος Ξανθούλης composer, lyrist, Associate Researcher with the Academy of Athens, Correspondent Member at the Archaeological Institute of America

** «Θεατρική Συμπαιγνία»

Αφηγούνται οι ηθοποιοί: **Γιολάντα Καπέρδα, Βασίλης Σιάφης**

Αποσπάσματα από: Νέκυια (Ομήρου Οδύσσεια, μετάφραση Ζήσιμος Σίδερης)

Ευμενίδες Αισχύλου (μετάφραση Κώστας Γεωργουσόπουλος)

Αντιγόνη Σοφοκλή (μετάφραση Ι.Ν Γρυπάρης, Μ. Βολανάκης και Νίκος Παναγιωτόπουλος)

Τρωάδες Ευρυτίδη (μετάφραση Παντελής Μπουκάλας).

*** Χαρακτικά έργα της χαράκτριας **Ράνιας Σταθοπούλου**, Επίκουρης Καθηγήτριας Σχολής Καλών Τεχνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

**** Γλυπτικές συνθέσεις του ερασιτέχνη δημιουργού **Παναγιώτη Μπάκα**.

***** Χρηστήρια ελάσματα από τη Δωδώνη με αρ. ευρ. AMI 8995, 11479 και 12935

Credit line: Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων/ Ephorate of Antiquities of Ioannina.

Περίληψεις Εισηγήσεων

Γκάρτζιου-Τάττη Αριάδνη

Ομότιμη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Αρχαιοελληνικοί μύθοι περί Κατακλυσμών

Η μαρτυρία του Αριστοτέλη (*Μετεωρολογικά* 352 d) ότι ο Δευκαλίων μετά τον κατακλυσμό έφθασε στη Δωδώνη για να ζητήσει τη βοήθεια του Διός δικαιώνει την επιλογή του ιερού χρηστηρίου ως τοπόσημου διεξαγωγής του συμποσίου μας.

Η αμφίσημη σχέση των ανθρώπων και των φυσικών στοιχείων που, ενίοτε, έχει οδηγήσει στην πλήρη καταστροφή της ανθρώπινης κοινωνίας, προσανατόλισε και την έρευνά μου που επικεντρώνεται στην παρουσίαση των αφηγήσεων σχετικά με τους κατακλυσμούς που ήταν γνωστοί στην αρχαιοελληνική μυθική σκέψη. Οι κατακλυσμοί του Ωγύγη, του Δαρδάνου και του Δευκαλίωνα αποτελούν το εφαλτήριο για την κατανόηση του ρόλου του υγρού στοιχείου που καθόριζε τη ζωή των λαών της μεγάλης θαλάσσιας λεκάνης της Μεσογείου. Κι αν για τους λαούς της εποχής αρκούσε η θεϊκή οργή ως εξήγηση των επικίνδυνων φυσικών φαινομένων, υπάρχει ίσως ακόμη ευκαιρία να προβληματιστούμε σχετικά με τις συνέπειες των ανθρωπίνων πράξεων πάνω στην κλιματική αλλαγή, την αλλοίωση του περιβάλλοντος, τις επιπτώσεις της ξηρασίας και την προστασία των θαλασσών.

Νίκος Τζαβάρας

Ομότιμος καθηγητής Ψυχιατρικής

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο

Ψυχαναλυτής τ. Πρόεδρος Ελληνικής Ψυχιατρικής Εταιρείας

και Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας

Φανατισμός ως άμυνα κατά της Ναρκισσιστικής Ευαλωτότητας:

Η παραμόρφωση της υποκειμενικότητας μέσω της Ιδεολογίας

Η έννοια του φανατισμού χρησιμοποιείται για τον χαρακτηρισμό των πολλών μορφών της από διαφορετικές επιστήμες όπως η Ιστορία, η Κοινωνιολογία, η Θεωρία της Πολιτικής, η Νομική ή ακόμη η Ιατροδικαστική και Δικαστική Ψυχιατρική. Το έργο τους αφορά τόσο στη διαπίστωση και περιγραφή όσο και στην κατανόηση ισχυρών, μη εύκολα αποδεχόμενων αμφισβήτησης ή και ακόμη ακλόνητων πεποιθήσεων –οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα εκδηλώσεων. Στην Ψυχιατρική, την Ψυχολογία και ιδιαιτέρως στην Ψυχανάλυση το κλινικό και θεωρητικό ενδιαφέρον εστιάζεται στους συνειδητούς και ασυνείδητους λόγους που οδηγούν το Εγώ σε ταυτίσεις ποικίλων προελεύσεων που αποκλείουν την κριτική και αυτοκριτική τους αμφισβήτηση. Καθίσταται δε προφανής ο συσχετισμός τους με το Υπερ-Εγώ όταν αντιδρά με κατηγορηματικότητα κατά της πραγματικής ή φανταστικής απόρριψης απόψεων που εν μέρει το συγκροτούν. Κάτω δε από ορισμένες συνθήκες –οι οποίες περιγράφονται στην εν λόγω εισήγηση– η αδιάσειστη ταύτιση με προσφερόμενες ερμηνείες ψυχικών και κοινωνικών φαινομένων εξυπηρετεί την απόκρουση ναρκισσιστικών τραυμάτων που μπορεί να προέλθουν από την εισβολή αντιτιθέμενων εκδοχών. Η ναρκισσιστική αδυναμία και ο φόβος απέναντι στην ετερότητα έχει συχνά ως συνέπεια τη ‘συμφιλίωση’ με ακράδαντες βεβαιότητες διαφόρων αιτίων και επιρροών που συναποτελούν τη φανατική θωράκιση της ακαμψίας του Εαυτού. Υφίστανται ομοιότητες με την εν γένει προβληματική της παράνοιας όπως και με τη σχέση της ‘Ψυχολογίας της Μάζας’.

Ηλίας Κουλακιώτης

Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Σεισμοί, συλλογικά συναισθήματα και πολιτική στην Αρχαιότητα

Η βίαιη γεωμορφολογική και περιβαλλοντική αλλαγή που προκαλεί ένας σεισμός, πολλές φορές και με τραγικές δημογραφικές συνέπειες, αποδίδονται συχνά από τις αρχαίες κοινωνίες σε μια θεϊκή παρέμβαση. Τα συλλογικά συναισθήματα που συνοδεύουν αυτές τις στιγμές κρίσης κινούνται ανάμεσα στον φόβο, την ενοχή και την ανάγκη αποκατάστασης της κοινωνικής συνοχής μέσα από πρακτικές διαχείρισης αυτών των συναισθημάτων. Με αφετηρία το παράδειγμα του μεγάλου σεισμού στη Σπάρτη του 5^{ου} αι. π.Χ. επιχειρείται η διερεύνηση ενός φυσικού φαινομένου που καταλήγει να θέτει σε αμφισβήτηση την ίδια την κοινωνική ιεραρχία της πόλεως. Οι Σπαρτιάτες της εποχής αναστοχάζονται τις δομές των σχέσεών τους εντός και εκτός της πολιτικής τους κοινότητας, διότι αυτός ο σεισμός καταλήγει να γίνεται η λυδία λίθος της ευσέβειάς τους και επομένως της συλλογικής τους ταυτότητας.

Κώστας Κωνσταντόπουλος

Ψυχίατρος, Ομαδικός Αναλυτής

Θυεϊς της Καταστροφικότητας στην Ομαδική Ανάλυση

Στην παρούσα ανακοίνωση θα επιχειρηθεί να αναλυθεί η έννοια της καταστροφικότητας ως μίας ακραίας μορφής επιθετικότητας και το πώς η ομαδική ανάλυση προσπαθεί να την εμπεριέξει και δυνάμει να την μεταβολίσει. Βασιζόμενοι στις θεωρητικές αρχές του S.H. Foulkes και του W.R. Bion για την προέλευση και τις εκδηλώσεις της ακραίας επιθετικότητας θεωρούμε ότι αυτές μπορεί να προκύψουν τόσο από την ατομική παθολογία των μελών μιας ομάδας όσο και από τη συνολική δυναμική της ομάδας κατοπρίζοντας ευρύτερα ζητήματα, όπως συλλογικό άγχος, αντίσταση ή προσπάθεια εξουσίας. Και ότι μπορεί οι εκδηλώσεις ακραίας επιθετικότητας να μην είναι μόνο καταστροφικές αλλά και πολύτιμες για την κατανόηση των ασυνείδητων διαδικασιών της ομάδας. Ιδιαίτερα δε, όταν καταστεί δυνατόν να εμπεριεχθεί σ' αυτές η ετερότητα και να μεταλλαχθούν, μπορούν να λειτουργήσουν θεραπευτικά.

Δ. Μυλωνά

Ψυχίατρος, Αναλύτρια Ομάδος, Ψυχαναλύτρια

Η ενσυναίσθηση και οι συνδέσεις του εαυτού

Η καταστροφή διαπερνάει την ανθρώπινη ύπαρξη και η ανθρωπότητα ανέκαθεν συνυπάρχει με το κακό. Απέναντι στην φρικτή αδυναμία, στο τραύμα -το «περισσότερο από όσο αντέχει ο νους»-, στο κακό που διαρρηγνύει τις εγγυήσεις της δέσμευσής μας στο διαπροσωπικό/κοινωνικό σύμφωνο, μπορούμε να αντιπαραθέσουμε την καταθλιπτική θέση και την επανόρθωση, την πιθανότητα της ελπίδας και την τέχνη, την ενσυναίσθηση και ίσως την δυνατότητα της ψυχοθεραπευτικής συνάντησης να μετασχηματίζει τον τρόπο σε διάλογο.

Στην ανακοίνωσή μας θα αναφερθούμε στην παρουσία της ενσυναίσθησης στο πλαίσιο σκέψης και πρακτικής της ψυχανάλυσης και της ομαδικής ανάλυσης, και στο νόημα που αποδίδεται σε αυτό το πολύπλοκο συναίσθημα.

Σταύρος Ζουμπουλάκης

Δρ Νομικός, Φιλολόγος, Φιλόσοφος

Πρόεδρος του Εφορευτικού Συμβουλίου της Εθνικής Βιβλιοθήκης Ελλάδος

Ο άνθρωπος εν καιρώ πολέμου

Ο πόλεμος αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο για την εκδήλωση της ανθρώπινης κακουργίας: σφαγή, αιχμαλωσία, βιασμοί, λεηλασία, ισοπέδωση χωριών και πόλεων, ξεριζωμός ανθρώπων, γενοκτονία.

Μέγα μέρος αυτής της κακουργίας συντελείται με υπερήφανη συνείδηση ότι υπηρετεί υψηλούς ηθικούς στόχους και ευγενή ιδεώδη. Ο πόλεμος πάντως, ακόμη και όταν είναι δίκαιος (αν θεωρήσουμε ότι υπάρχει δίκαιος πόλεμος) ή έστω αναπόφευκτος, σημαίνει πάντα χυμένο αίμα.

Ο πόλεμος, που δεν έλειψε ποτέ από την ανθρώπινη ιστορία, θέτει πολλά και δυσαπάντητα ηθικά ερωτήματα. Θα προσπεράσουμε το μάταιο ερώτημα τι είναι αυτό που οδηγεί τον άνθρωπο να κάνει πολέμους, δηλαδή να σκοτώνει και να σκοτώνεται, και θα προσπαθήσουμε να συζητήσουμε το ερώτημα αν υπάρχει δυνατότητα, σε αυτή τη συνθήκη γενικευμένου φονικού, μιας άλλης στάσης, εκτός από εκείνη του γενναίου πολεμιστή ή του ανυπεράσπιστου θύματος, μιας στάσης ηθικής και δίκαιης.

Φώτης Γιωτάκης

Δρ Ψυχίατρος, Ψυχαναλυτής Ομάδος

Γιατί πόλεμος; Ψυχαναλυτικές, Ομαδικές- Αναλυτικές - Προσεγγίσεις

Η Ομαδική Ανάλυση και ο βασικός πυλώνας της, η Ψυχανάλυση, συμβάλλουν στον διεπιστημονικό διάλογο περί πολέμου, καθότι χωρίς να αγνοούν τα αίτια της εξωτερικής πραγματικότητας, αποκαλύπτουν και τις εσωτερικές, ασυνείδητες ψυχικές διεργασίες που συντελούνται στα άτομα και στις δομημένες ή αδόμητες ομάδες.

Όσον αφορά στην ψυχολογία των μαζών και στη δυνατότητα εκδήλωσης μαζικών ανθρωπογενών καταστροφών διατυπώθηκαν, ήδη από τον 19ο αιώνα, σημαντικές μελέτες (G. Tarde, G. Le Bon, C. Lombroso κ.λπ.).

Μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο πολλοί ψυχαναλυτές (S. Ferenczi, κ.α.) επισήμαναν την σύνδεση της συμπτωματολογίας των νευρώσεων του πολέμου, του γνωστού τρομώδους συνδρόμου των στρατιωτών, με το πρώιμο ψυχικό τραύμα.

Στον μεσοπόλεμο, ο S. Freud επηρεασμένος από τα πρωτοφανή δεινά της ανθρωπότητας και τα όσα υπέστη και ο ίδιος, τόσο από τον πόλεμο όσο και από την πανδημία του 1919, στα έργα του (μεταξύ άλλων, *Ομαδική Ψυχολογία και Ανάλυση του Εγώ, Ο Πολιτισμός πηγή δυσaréσκειας*) αλλά και στις επιστολές που ανταλλάσσει με τον Α. Einstein όπου απαντά στο ερώτημα «Γιατί πόλεμος;», αναφέρεται κυρίως στις ενορμητικές, ασυνείδητες δυνάμεις που διέπουν τον ψυχισμό του ατόμου, της μάζας, του πλήθους ή της μεγάλης οργανωμένης ομάδος και συντελούν στην έκφραση της επιθετικότητας και του μίσους.

Νέες προσεγγίσεις επιχειρούνται στα διάφορα επιστημονικά πεδία ύστερα από την εμφάνιση του ναζισμού και του ολοκαυτώματος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Εξέχοντες ψυχαναλυτές όπως οι S.H. Foulkes, W.R. Bion, κ.α. εστιάζουν, μελετούν και κατεξοχήν αξιοποιούν τη δυναμική της Αναλυτικής Ομάδος με ή χωρίς «αρχηγό», ως μέσον θεραπείας και ανάλυσης των κοινωνικών φαινομένων.

Με αφορμή τα κοινωνικο-ιστορικά γεγονότα και τον ρόλο της ηγεσίας στην πρόκληση των καταστροφών κατά την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο S.H. Foulkes διατύπωσε την έννοια της matrix, του

κοινωνικού ασυνειδήτου και την αξία του ηγέτη συντονιστή και όχι αρχηγού στην κατανόηση των anti - group φαινομένων και την στροφή στη δημιουργικότητα.

Ακόμη σήμερα, κατά την εποχή της παγκοσμιοποίησης και του τεχνολογικού πολιτισμού, με τις σύγχρονες νέες απειλές γενικευμένου πολέμου που προκύπτουν πιθανώς και από μια καταναγκαστική επαναληπτικότητα, υποκείμενη και σε ασυνείδητες ψυχικές εγγραφές, παραμένει επίκαιρο το ερώτημα «Γιατί πόλεμος;».

Στην ανακοίνωσή μας θα επιχειρήσουμε να αναφερθούμε σε ορισμένες ψυχαναλυτικές απόψεις αλλά και στην έννοια της Μεγάλης Ομάδος και των δυναμικών της, ως αυθύπαρκτης οντότητας που μπορεί να προσφέρει εναλλακτικές προοπτικές ειρηνικής νοηματοδότησης στις παγκόσμιες διαμάχες.

Η Μεγάλη Ομάδα που περικλείει χιλιάδες ή εκατομμύρια ανθρώπους που βιώνουν την ίδια φανταστική η πραγματική προγονική ιστορία, διαμορφώνει μια ταυτότητα την οποία καλείται να προστατεύσει από μία άλλη Ομάδα την οποία ορίζει ως εχθρική, εκμεταλλεύομενη τον ναρκισσισμό των μικρών διαφορών και τη διαγενεακή μεταφορά του επιλεγμένου τραύματος. Μέσω δε αμυντικών μηχανισμών προβολής, σχάσης, ενδοβολής κ.α., εναποθέτει όλα τα παρανοειδή άγχη και το κακό στον Άλλον, δημιουργώντας έτσι συνθήκες έναρξης βίαιων συγκρούσεων και πολέμων.

Θα τονίσουμε, τέλος, ότι η αναγνώριση της ευαλωτότητας της ανθρώπινης φύσης, η ικανότητα του πενθείν και η βίωση του φόβου και της αναπόφευκτης ενοχής για το τι είναι ικανός ο άνθρωπος να πράξει, ίσως συμβάλλουν σε κάποια αποτροπή του πολέμου διαχρονικά.

Ελένη Δ. Βασιλείου

Δρ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων

168/7 π.Χ.: Ερμηνεύοντας το στρώμα καταστροφής ενός πολέμου

Ως στρώμα καταστροφής ορίζεται το στρώμα γης που μαρτυρά την άμεση (πολεμικές συγκρούσεις, επιδρομές λαών) ή έμμεση (φυσικές καταστροφές) καταστροφική δραστηριότητα του ανθρώπου. Η άλωση της Ηπείρου το 168/7 π.Χ. από τα ρωμαϊκά στρατεύματα αποτυπώνεται αρχαιολογικά στις περισσότερες θέσεις με ένα βαθύ και εκτεταμένο στρώμα καταστροφής. Καταστράφηκαν και ερημώθηκαν 70 πόλεις, 150.000 άνθρωποι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις προγονικές εστίες και να εξανδραποδιστούν. Ποιος ήταν ο αντίκτυπος στην οικονομική και κοινωνική ζωή τους; Αποτέλεσε τροχοπέδη στη δημογραφία και στην ανάπτυξη των δραστηριοτήτων του γηγενούς πληθυσμού;

Βαρβάρα Παπαδοπούλου

Δρ Αρχαιολόγος

Στα χρόνια της πανώλης: Η επιδημία που άλλαξε τον ρου της ιστορίας

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του αυτοκράτορα Ιουστινιανού και συγκεκριμένα το 541/2, πανδημία πανώλης έπληξε τη βυζαντινή αυτοκρατορία με ολέθρια αποτελέσματα. Ο ιστορικός Προκόπιος περιγράφει, με χαρακτηριστικές λεπτομέρειες, όχι μόνο τα συμπτώματα της νόσου αλλά και την τραγική κατάσταση που επικρατούσε στην Κωνσταντινούπολη την ίδια εποχή. Η πανδημία αυτή αρχικά συνδυάστηκε με κάποια παράξενα φυσικά συμβάντα (κλιματική αλλαγή;) που παρατηρήθηκαν την ίδια περίοδο και θεωρήθηκε ως μία θείκη τιμωρία.

Η πανώλη είναι γνωστή από την αρχαιότητα (λοιμός), και τα αποτελέσματά της υπήρξαν τραγικά, αν λάβουμε υπόψη μας ότι συνετέλεσε στην ήττα και το ξεκλήρισμα των Αθηναίων κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Ξαναεμφανίστηκε, ως μαύρη πανώλη, δυναμικά τον 14^ο αι. και εξόντωσε το 60% του πληθυσμού της Ευρώπης, με τρομερές δημογραφικές συνέπειες. Και στις τρεις

προαναφερόμενες περιπτώσεις τα αποτελέσματα της πανδημίας αυτής υπήρξαν κοινωνικά και οικονομικά ολέθρια και άλλαξαν τον ρου της ανθρώπινης ιστορίας.

Πρόκειται για μία λοιμώδη ασθένεια, εξαιρετικά θανατηφόρα παλαιότερα. Η ονομασία *πανώλης νόσος* (παν + *όλλυμι* ή *όλλύω*=καταστρέφω, φονεύω, εξαφανίζω) σημαίνει αυτή που καταστρέφει τα πάντα και για το λόγο αυτό η ίδια λέξη συχνά χρησιμοποιείται και για άλλες επιδημικές νόσους που έχουν κοινό χαρακτηριστικό την πρόκληση μεγάλου αριθμού θανάτων.

Οι σκληρές συνέπειες της νόσου έχουν μείνει ανεξίτηλες στην ανθρώπινη ψυχή και στη συλλογική μνήμη και διαχρονικά προκαλούσαν τρόμο. Μεταφορικά η λέξη πανώλη ή πανούκλα έχει συσχετισθεί με κάθε μεγάλο κακό, συνδυασμένο με εκδηλώσεις απέχθειας, προκατάληψης και βαναουσιτήτων. Σε όλες τις εποχές συνδυάστηκε με θεϊκή τιμωρία, και συνδέθηκε με το «επερχόμενο τέλος του κόσμου». Εκτός των λοιπών συνεπειών και ολέθριων αποτελεσμάτων η πανώλης ή πανούκλα έγινε αιτία μεγάλου θρησκευτικού φανατισμού, που δεν αφορούσε μόνο τους ανθρώπους αλλά και τα ζώα.

Στην ανακοίνωσή μας θα γίνει μια σύντομη αναφορά σε κάποιες από τις σημαντικότερες περιπτώσεις πανδημίας πανώλης, που έχουν καταγραφεί ιστορικά και στις συνέπειές τους. Ιδιαίτερος λόγος θα γίνει στα ψυχικά τραύματα που έχουν σημειωθεί διαχρονικά στη συλλογική μνήμη και στους τρόπους που αναπτύχθηκαν για την αντιμετώπισή τους. Τέλος, παλαιότερες πανδημίες θα παραλληλιστούν με την πρόσφατη του Covid 19 και τις συνέπειες που όλοι βιώσαμε σε συλλογικό και ατομικό επίπεδο.

Λένα Τελειώνη

Κλινική Ψυχολόγος, Ομαδική Αναλύτρια, Ψυχαναλύτρια

Ο θάνατος στη ζωή

«Κοιτώντας πίσω στο παρελθόν και μελετώντας παλιούς πολιτισμούς και λαούς, εντυπωσιαζόμαστε από το πόσο ο θάνατος ήταν πάντα απωθητικός για τον άνθρωπο και θα είναι ενδεχομένως για πάντα» (σ. 31) (...) « Ο θάνατος ήταν και παραμένει ένα τρομακτικό, φρικιαστικό συμβάν και ο φόβος για αυτόν είναι κοινός σε όλους τους ανθρώπους, ακόμα και όταν νομίζουμε ότι τον έχουμε ελέγξει» (σ. 35) λέει η Kübler-Ross (1969) στο πολύ σημαντικό βιβλίο της «Πλησιάζοντας τον θάνατο».

Πολλοί λόγοι υπάρχουν φυσικά για την απροθυμία μας να αντιμετωπίσουμε τον θάνατο με ψυχραιμία παρά το γεγονός ότι η ζωή και ο θάνατος είναι γεγονότα αλληλένδετα, υπάρχουν ταυτόχρονα καθώς η διαλεκτική ανάμεσα στις διαδικασίες φθοράς και τη ζωτική δύναμη χαρακτηρίζει τη διαδρομή της ανθρώπινης ζωής.

Στην εργασία μας ως ψυχοθεραπευτές συναντάμε συχνά το θάνατο στις προσωπικές ιστορίες και τις οικογενειακές προϋστορίες των θεραπευόμενων μας όπου πολλές από αυτές είναι σηματοδωμένες από απώλειες λιγότερο ή περισσότερο επεξεργασμένες. Σωματικές ασθένειες, ατυχήματα, κίνδυνοι είναι συμβάντα που οι θεραπευόμενοι φέρνουν στη θεραπεία τους ή έρχονται σε αυτήν με αφορμή αυτά.

Ερωτήματα σχετικά με το αίνιγμα του θανάτου, το αναπόφευκτο του γήρατος και πως αυτό επηρεάζει τη σχέση του ανθρώπου με το χρόνο, η παρουσία ή η απουσία νοήματος στη ζωή, όλα αυτά αποτελούν μέρος της κλινικής μας εργασίας.

Ο θάνατος αφορά τον καθένα ξεχωριστά αλλά συγχρόνως και όλους μαζί, ειδικά όταν πρόκειται για μαζικούς θανάτους που συμβαίνουν σε συνθήκες καταστροφών, πανδημίας, πολέμων. Παρ' όλα αυτά το γεγονός του θανάτου, ιδιαίτερα στις δυτικές κοινωνίες αντιμετωπίζεται ως ταμπού (Χατζόπουλος, 2021).

Στην παρούσα εισήγηση θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τους λόγους που ο άνθρωπος ατομικά και συλλογικά προσπαθεί να αποκρύψει τον θάνατο, να τον απομακρύνει, να τον καταστήσει αθέατο. Θα

προσπαθήσουμε επίσης να διερευνήσουμε τις συνέπειες που αυτή η απόκρυψη έχει στη ψυχική ζωή και στην εργασία μας ως ομαδικοί αναλυτές.

Κατερίνα Μήλιου

Κλινικός Ψυχολόγος MSc, ψυχοθεραπεύτρια

Τέχνη και Καταστροφικότητα: Η Τέχνη της ζωγραφικής ως μέσον έκφρασης της καταστροφικότητας και ως μέσον επούλωσης των τραυμάτων από την καταστροφικότητα

«Η εξέλιξη της ζωγραφικής στο πρώτο της στάδιο έχει ένα δρόμο ονείρου, ξεκινά από τη βρεφική ηλικία, ως μια απλή αισθησιοκινητική εκφόρτιση που δίνει ικανοποίηση με την επαφή με το περιβάλλον και με την αναγνώριση της αιτιακής σχέσης ανάμεσα στην κίνηση και στο ίχνος που δημιουργείται και αφήνεται στο περιβάλλον» (Κ. Μαζαράκη, 1987). «Είναι πάνω απ' όλα, κίνηση... και ικανοποίηση το παιδί να αφήνει ένα ίχνος, να λερώνει μια επιφάνεια... μια συμβολική κατάληψη του σύμπαντος μέσω της καταγραφής του συμβολικού τραυματισμού του αντικειμένου... μια συμβολική κατάληψη του κόσμου των μεγάλων που τόσο θαυμάζει το μικρό παιδί... αντιστοιχεί στο πρωκτικό στάδιο και σε σαδιστικά στοιχεία που ενυπάρχουν σ' αυτό, όπου το παιδί νιώθει ηδονή να λερώνεται και να λερώνει εκφορτίζοντας έτσι βίαια την επιθετικότητά του» (F. D. Meredieu, 1981).

Με την ανακοίνωση αυτή θα επιχειρηθεί να δειχθεί η αλληλένδετη φύση της Τέχνης της ζωγραφικής με την «επιθετική» ορμή του ανθρώπου, που αν και διαφοροποιημένη, αποτελεί τη ρίζα από την οποία φύεται η Καταστροφικότητα. Το πώς η μία μπορεί να εκφράζει την άλλη ή ακόμη και να αποτελεί μέρος της άλλης, ειδικά με τα σύγχρονα κινήματα Τέχνης. Αλλά και το πώς η Τέχνη και ειδικότερα η Τέχνη της ζωγραφικής καθίσταται ένα μέσον επούλωσης των τραυμάτων που δημιουργούνται από την Καταστροφικότητα τόσο σε συλλογικό, σε ομαδικό όσο και σε ατομικό επίπεδο.

Αλεξάνδρα Μάρκοβιτς

Ιατρός, Ομαδική Αναλύτρια

Διαχρονικές Θεωρήσεις της Διαταραχής Μετατραυματικού Στρες στις μεταπολεμικές κοινωνίες

Στην παρούσα ανακοίνωση αρχικά θα αναφερθούμε στην κατανόηση της Διαταραχής Μετατραυματικού Στρες, τόσο στην σύγχρονη ψυχιατρική που είναι γνωστή ως DPTS, όσο και στις κοινωνίες της αρχαίας Μεσοποταμίας, της αρχαίας Σπάρτης, του Μεσαίωνα αλλά και του 20^{ου} αιώνα.

Στη συνέχεια θα μελετήσουμε τις 'θεραπευτικές' αντιμετώπισεις της διαταραχής αυτής από διάφορες κοινωνίες ως τα τέλη του 19ου αιώνα και ακολούθως στις οργανωμένες θεραπείες, ειδικά ομαδικού τύπου.

Ειδικότερα θα παρακολουθήσουμε τη διαμόρφωση, από τον S.H. Foulkes, της ομαδικής ανάλυσης ως θεραπευτικής μεθόδου, που σε μεγάλο μέρος είναι βασισμένη στην εμπειρία του στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Northfield, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και ύστερα. Μαζί με άλλους σημαντικούς συναδέλφους, όπως τους Bion, Rickman, Main, Bridger και de Maré, θεράπευε τους στρατιώτες που 'εκτροχιάστηκαν' από την μάχη, με σκοπό να γυρίσουν το συντομότερο στο μέτωπο.

Έχοντας διαφορετικές προσεγγίσεις ως ψυχίατροι και ψυχαναλυτές είχαν, ωστόσο, ένα κοινό σημείο. Γνωρίζοντας ότι οι μικρές στρατιωτικές ομάδες έχουν ζωτική σημασία και πως στις ένοπλες δυνάμεις ο στρατιώτης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους συντρόφους του, ο Foulkes και οι συνάδελφοί του βασίστηκαν στις ομάδες ως κύριο βοήθημα στη θεραπεία.

Τέλος, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι παράλληλα ίδρυσαν και μία θεραπευτική κοινότητα που βασίστηκε στις αρχές της κοινοτικής ζωής, της συνεργατικότητας και της αλληλεγγύης.

Η ικανότητα να είσαι μόνος και το επικοινωνείν στο έργο του Winnicott

Στόχος της ομιλίας η παρουσίαση στους εκπαιδευόμενους των βασικών θέσεων του Γουίνικοτ πάνω στο ζήτημα της επικοινωνίας και την έννοια της ικανότητας να είσαι μόνος. Καθώς τα κείμενα στα οποία επικεντρωθήκαμε ανήκουν στο ύστερο έργο του, ήτοι σε μια εποχή όπου η σκέψη και η εμπειρία του έχουν ωριμάσει, ώστε να εμβαθύνει θέσεις που είχε αναπτύξει τα προηγούμενα χρόνια, έγινε αρχικά μια σύντομη αναφορά στο ψυχαναλυτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ανέπτυξε το έργο του (διακυβεύματα στο πλαίσιο των Επίμαχων συζητήσεων, δημιουργία Ανεξάρτητης Ομάδας, εμπειρική παράδοση), καθώς και σε ορισμένα σημεία της θεωρίας του για τις απαρχές ανάδυσης του ψυχισμού, τη συναισθηματική ανάπτυξη και τον ρόλο του περιβάλλοντος. Κύριο σημαίνον για εκείνον είναι να μεταφέρει στα γραπτά του, με αντιδογματικό πνεύμα και λόγο προσιτό, ακόμη και ποιητικό Ogden (2001), όσα διαπιστώνει και βιώνει αντιμεταβιαστικά κατά την κλινική του πρακτική, από την οποία και προκύπτει η όποια θεωρητική έννοια ή θέση, που, με τη σειρά τους ανταποκρίνονται άμεσα στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται τη θεραπευτική διαδικασία, τη θέση του αναλυτή, το πλαίσιο και ζητήματα τεχνικής γενικότερα.

Η ανάδυση του ψυχισμού και το περιβάλλον⁹

Το κείμενο ερώτημα που απασχόλησε τον Γουίνικοτ από την αρχή μέχρι το τέλος της πορείας του είναι: Πώς δομείται ψυχικά το ανθρώπινο υποκείμενο; Ποιες συνθήκες διευκολύνουν ή αντίθετα περιπλέκουν ή/και εμποδίζουν τις διαδικασίες ανάδυσης και ωρίμανσης του ψυχισμού; Θεωρεί πως, παρότι το βρέφος γεννιέται με εγγενείς δυνατότητες που αφορούν την «τάση προς την εξέλιξη και την ανάπτυξη», βρίσκεται αρχικά σε μια συνθήκη πλήρους εξάρτησης. Ένας πρωτογενής εαυτός άμορφος, αδιαφοροποίητος, ασταθής, εύθραυστος, χωρίς άμυνες (Χάμπτυ-Ντάμπτυ), συνεχώς «στο χείλος ενός αδιανόητου άγχους». Πώς θα επιτευχθεί η μετάβαση από την κατάσταση απόλυτης εξάρτησης σε εκείνη της σχετικής εξάρτησης, στην ανεξαρτησία αργότερα και μετά στην κοινωνική συνείδηση; Από την αίσθηση ενός σώματος κατακερματισμένου στην απαρτίωση, στο βίωμα της ολότητας και της συνέχειας του είναι; Από τη συνθήκη συγχώνευσης με τη μητέρα στην κατάσταση της μονάδας [unit-status], στη διαφοροποίηση Εγώ/Μη εγώ και τελικά στο διαφοροποιημένο I am /Είμαι;

Και εδώ ο Γουίνικοτ διαφοροποιείται και καινοτομεί¹⁰ καθώς, μελετώντας την ανάδυση του ψυχισμού στα πολύ πρώιμα στάδια της ζωής, στρέφει την προσοχή και το ενδιαφέρον του στη διάδραση, στις

⁹ Όλες οι παραπομπές, εκτός αν αναφέρεται κάτι διαφορετικό, αφορούν άρθρα του Γουίνικοτ από το βιβλίο του *Διαδικασίες ωρίμανσης και διευκολυντικό περιβάλλον, Μελέτες για τη θεωρία της συναισθηματικής ανάπτυξης*. Εισαγωγή-Μετάφραση: Θανάσης Χατζόπουλος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2023. Η ιδιαίτερα προσεγγισμένη έκδοση περιλαμβάνει ορισμένα από τα πιο σημαντικά και κλασικά πλέον άρθρα του Γουίνικοτ (1957-1964), καθώς και εκτενή βιβλιογραφία (1926-1964) των δημοσιεύσεών του, ενώ το ευρετήριο που την εμπλουτίζει αποτελεί, συγχρόνως, ουσιώδη συμβολή σε ό,τι αφορά τη μετάφραση της γουινικοτιανής ορολογίας.

¹⁰ Σε σχέση με τις θέσεις της εποχής του και ειδικότερα με εκείνες της Κλάιν, η οποία επικεντρώνεται στον εσωτερικό κόσμο του βρέφους.

διαδικασίες που εκτυλίσσονται σε «ενδιάμεση περιοχή» (σ.9), μεταξύ του βρέφους και του περιβάλλοντος. Και θα μιλήσει για «ζεύγος φροντίδας» [nursing couple]. Μέσα από τη μητρική φροντίδα, η απαραίτητη συνθήκη είναι να υπάρξει ένα περιβάλλον που «κρατά» το βρέφος, ένα περιβάλλον «έστω και λίγο ικανό» για να υποστηρίξει το κληρονομημένο δυναμικό, έτσι ώστε «οι τάσεις του νεογέννητου να αναδυθούν σύμφωνα με τον προσωπικό του ρυθμό και τον προσωπικό του τρόπο» (αναφέρεται στο Dethiville & Νικολοπούλου, 2023, σ. 22-23).

Στο πλαίσιο της λεγόμενης πρωταρχικής μητρικής ενασχόλησης, η προσαρμοστική ικανότητα της μητέρας αφορά, κατά κύριο λόγο, την ικανότητά της να ενεργοποιεί την «υποστηρικτική-του-εγώ» λειτουργία. Η μητέρα θα κρατήσει το βρέφος της, θα το χειριστεί και θα ταυτιστεί με τις ανάγκες του, επιβιώνοντας και χωρίς να βιάζει ή να παραβιάζει τον εαυτό που θα αποτελέσει τον πυρήνα της προσωπικότητας του βρέφους. Υποστηρίζοντας τη σπουδαιότητα του περιβάλλοντος και της ποιότητας της ανταπόκρισής του, θέτει ωστόσο και το όριο: «Το διευκολυντικό περιβάλλον επιτρέπει σταθερά την πρόοδο των διαδικασιών ωρίμανσης. Το παιδί, όμως, δεν φτιάχνεται από το περιβάλλον. Στην καλύτερη περίπτωση το περιβάλλον δίνει στο παιδί τη δυνατότητα να πραγματώσει το δυναμικό του» (σ.131-132). Διότι, «ακόμη και αν έχει όλη την καλή φροντίδα του κόσμου, το παιδί ως άτομο είναι επιρρεπές σε διαταραχές συνδεδεμένες με συγκρούσεις που απορρέουν από την ενστικτική ζωή» (σ.106).

Όσο πιο διαταρακτικοί, βίαιοι και πρώιμοι οι σφετερισμοί και, κυρίως, όσο πιο ασταθές και απρόβλεπτο είναι το περιβάλλον τόσο μεγαλύτερος ο κίνδυνος ρήξης της αίσθησης συνέχειας του είναι, καθώς και ο κίνδυνος αποσύνδεσης. Αν ο σφετερισμός καταστεί τραυματικός (ιδιαίτερα πρώιμος ή μεγάλης έντασης) το βρέφος δεν έχει άλλη επιλογή από το να αντιδράσει. Και αυτές οι αντιδράσεις, εφόσον επαναλαμβάνονται για μεγάλο διάστημα, θα είναι επιβλαβείς, οδηγώντας σε κατακερματισμό του είναι. Τότε καιροφυλακτεί τόσο η ψύχωση όσο και η δημιουργία του ψευδούς εαυτού, άμυνα ενάντια στην ψύχωση αλλά και απόπειρα διαφύλαξης του αληθούς εαυτού.

Στο πλαίσιο της σταδιακής ανάπτυξης εκείνου που ονομάζει σχετίζεσθαι-με-αντικείμενο, ο Γουίνικοτ επισημαίνει δύο σημαντικές διαδικασίες:

1. Το βρέφος δημιουργεί το αντικείμενο που είναι εκεί περιμένοντας να ανακαλυφθεί: «Στην κατάσταση της υγείας το αντικείμενο δημιουργείται δεν ανακαλύπτεται. [...] Το βρέφος [...] δημιουργεί και ανα-δημιουργεί το αντικείμενο και η διαδικασία εσωτερικεύεται βαθμιαία και αποκτά μια μνημονική υποστήριξη. Ένα καλό αντικείμενο είναι καλό για το βρέφος μόνο αν δημιουργείται. [...] Όμως το αντικείμενο, για να δημιουργηθεί, πρέπει να ανακαλυφθεί» (σ. 268-269). Το δημιουργηθέν-ευρεθέν αντικείμενο: ένα από τα περίφημα παράδοξα του Γουίνικοτ, που μας ζητά να το αποδεχτούμε ως τέτοιο, καθώς κάθε απόπειρα να το επιλύσουμε θα το αναϊρούσε.

2. Το αντικείμενο από υποκειμενικό φαινόμενο γίνεται σταδιακά ένα αντικειμενικά αντιληπτό αντικείμενο. Το υποκειμενικό αντικείμενο αφορά το πρώτο αντικείμενο που το παιδί δεν έχει ακόμα αποκηρύξει ως «μη εγώ». Η μητέρα αποτελεί ένα υποκειμενικό αντικείμενο στο μέτρο που επιτρέπει στο παιδί να βιώσει την αυταπάτη της παντοδυναμίας. Το υποκειμενικό αντικείμενο οφείλει να μην καταστραφεί, καθότι είναι αυτό που τροφοδοτεί μια πλούσια εσωτερική ζωή και αποτελεί στη συνέχεια τη βάση για την ικανότητα για παιχνίδι, που θα αναπτυχθεί στον ενδιάμεσο χώρο (χώρος ανάμεσα στο υποκειμενικό αντικείμενο και το αντικειμενικά αντιληπτό αντικείμενο), και για την πολιτισμική ζωή (Abram, 2007).

Η διαδικασία αλλαγής στη φύση του αντικειμένου «προχωρά σιγά- σιγά και πιο αποτελεσματικά μέσα από τις δυσαρέσκεις παρά από τις ικανοποιήσεις». Η λειτουργία του ανικανοποίητου είναι σημαντική, προκειμένου το βρέφος να νιώσει πραγματικό: πρέπει να έχει την αίσθηση πως το γεγονός ότι έλαβε γάλα οφείλεται στη δική του προσπάθειά του, στο ενεργητικό του πιπίλισμα, ενώ «με ένα ικανοποιητικό τάισμα το βρέφος αισθάνεται ότι το "ξεφορτώνονται"» (σ.269).

[...] Η ικανοποίηση-του-ενστίκτου δίνει στο βρέφος μια προσωπική εμπειρία και αφήνει σχεδόν άθικτη τη θέση του αντικειμένου. Αντίθετα [η μη ικανοποίηση οδηγεί στη] βιωμένη επιθετικότητα, εκείνη που αφορά τον μυϊκό ερωτισμό [...] με τις ιδέες που συνδέονται μαζί της προσφέρεται στη διαδικασία τοποθέτησης του αντικειμένου, τοποθέτησης ξέχωρα από τον εαυτό, στον βαθμό που ο εαυτός έχει αρχίσει να προβάλλεται ως οντότητα» (σ. 269-270).

Η αυταπάτη της παντοδυναμίας, μέσω της εμπειρίας του δημιουργημένου- ευρεθέντος αντικειμένου, εντάσσεται στη φάση σχέσεων με υποκειμενικά αντικείμενα. Σε δεύτερο χρόνο, εάν και εφόσον το βρέφος την έχει βιώσει και εάν και εφόσον το πραγματικό, εξωτερικό αντικείμενο έχει επιβιώσει, η περιβαλλοντική ματαίωση ή αποτυχία, μέσω της σταδιακής έλλειψης προσαρμοστικότητας της μητέρας, μπορεί να παίξει τον θετικό της ρόλο: θα επιτρέψει τη σταδιακή διάλυση της αυταπάτης παντοδυναμίας, τον διαχωρισμό Εγώ/Μη εγώ και τη σχέση με αντικειμενικά αντιληπτά αντικείμενα, δίνοντας στο βρέφος τη δυνατότητα να μισήσει το αντικείμενο, δηλαδή «να συγκρατήσει την ιδέα του αντικειμένου ως δυνητικά ικανοποιούντος, ενώ αναγνωρίζει την αποτυχία του να συμπεριφερθεί ικανοποιητικά» (σ. 270). Και ο Γουίνικοτ επισημαίνει: «Στην υγιή ανάπτυξη υπάρχει ένα ενδιάμεσο στάδιο στο οποίο η πιο σπουδαία εμπειρία του ασθενούς σε σχέση με το καλό αντικείμενο ή με το δυνητικά ικανοποιητικό αντικείμενο είναι η άρνησή του. Η άρνησή του αποτελεί μέρος της διαδικασίας δημιουργίας του» (σ. 270).

Η ικανότητα να είσαι μόνος¹¹

Ο Γουίνικοτ ξεκινά το σχετικό κείμενο του 1958 με την υπόθεση-δήλωση ότι η ικανότητα να είσαι μόνος «αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά σημάδια ωριμότητας στη συναισθηματική ανάπτυξη» (σ. 50). Και προχωρεί, στο «κύριο σημείο του άρθρου» για να υποστηρίξει ότι αυτή η ικανότητα βασίζεται σε ένα παράδοξο, το οποίο αποτελεί τη βάση που τη θεμελιώνει: «Συνίσταται στην εμπειρία του να είσαι μόνος ενόσω κάποιος άλλος είναι παρών» (σ. 52). Αν και δεν αμφισβητεί το γεγονός ότι αυτή η ικανότητα μπορεί να αφορά διάφορα αναπτυξιακά στάδια (λ.χ. στο πλαίσιο μιας δυαδικής ή μιας τριαδικής σχέσης), εκεί που θέλει εκείνος να εστιάσει είναι στη σχέση του ενός, στην οποία μας παραπέμπει η φύση της συγγενικότητας-του-εγώ (ego-relatedness),¹² που «αναφέρεται στη σχέση ανάμεσα σε δύο άτομα, ένα από τα οποία είναι οπωσδήποτε μόνο. Ίσως και τα δύο να είναι μόνα, όμως η παρουσία του καθενός

¹¹ Μετά τη σχετική ομιλία του Γουίνικοτ το 1957, η Κλάιν γράφει το κείμενο, με τίτλο "On the sense of loneliness" (παρουσίαση στο Συνέδριο της Κοπεγχάγης (1959) και δημοσίευση μετά τον θάνατό της το 1963). Η Agostini (2005) επιχειρεί μια συγκριτική ανάγνωση των θέσεων δύο ψυχαναλυτών ως προς αυτό το θέμα.

¹² Αργότερα, θα εγκαταλείψει αυτόν τον όρο για να μιλήσει για «σχετίζεσθαι με αντικείμενα» (object-relating) (έννοια που με τη σειρά της αποτελεί προάγγελο εκείνης της «χρήσης αντικειμένου» (object usage).

είναι σημαντική για το άλλο» (σ. 53). Θεωρεί ότι, όχι μόνο αποτελεί μια αφητηρία ζωτικής σημασίας για την υγιή συναισθηματική ανάπτυξη, αλλά και ότι «συνιστά το υλικό από το οποίο είναι φτιαγμένη η φιλία. Κι ίσως», συμπληρώνει, «αποδειχθεί ότι αποτελεί τη μήτρα της μεταβίβασης» (σ. 57). Στη συγγενικότητα-του-εγώ έχει τις ρίζες της το ειδικό είδος σχέσης που αφορά την εμπειρία του να είσαι μόνος παρουσία άλλου· «μπορεί να συμβεί σε ένα πολύ πρώιμο στάδιο, όταν η ανωριμότητα του εγώ εξισορροπείται φυσικά με υποστήριξη-του-εγώ από τη μητέρα» (σ. 55). Ο μητρικός άλλος (m/other) (μητέρα, μητρικό υποκατάστατο ή συμβολικό της υποκατάστατο) λειτουργεί ως υποστηρικτικό εγώ και ανταποκρίνεται τη σωστή στιγμή και αρκετά καλά στις ανάγκες του βρέφους και στις φυσιολογικές του παρορμήσεις, μεταβολίζοντας και δίνοντας νόημα στο ενορμητικό του βίωμα. Αντιπαραβάλλοντας την ικανότητα να είσαι μόνος στην ορμή-του-αυτό, η οποία «είτε αποδιοργανώνει ένα αδύναμο εγώ είτε ενισχύει ένα ισχυρό», συμπληρώνει: «Μόνον όταν είναι μόνο (παρουσία, δηλαδή, κάποιου άλλου) μπορεί το βρέφος να ανακαλύψει τη δική του προσωπική ζωή. Η παθολογική εναλλακτική λύση είναι μια ψευδής ζωή οικοδομημένη σε αντιδράσεις απέναντι σε εξωτερικά ερεθίσματα» (σ. 57).

Μελετώντας τη έννοια (concept) «Εγώ είμαι μόνος» (I Am alone), ο Γουίνικοτ επισημαίνει τρία διαφορετικά στάδια συναισθηματικής ανάπτυξης, τονίζοντας πάντα τη σημασία του περιβάλλοντος. Το Εγώ (I) συνεπάγεται μεγάλη συναισθηματική ανάπτυξη, μέσω της σταδιακής απαρτίωσης και της διάκρισης Εγώ/Μη Εγώ, που υποδηλώνει ότι είναι δυνατόν να υπάρχει ένας εσωτερικός κόσμος. Ύστερα, «το άτομο μπορεί να φτάσει με επιτυχία στο στάδιο του “είμαι”, μόνο επειδή υπάρχει ένα προστατευτικό περιβάλλον, η μητέρα, η οποία [...] είναι προσανατολισμένη στις απαιτήσεις του εγώ του βρέφους μέσω της ταύτισής της μαζί του». Και στη συνέχεια, το στάδιο του «είμαι μόνος» «εξαρτάται από τη βρεφική αντίληψη της συνέχειας της ύπαρξης μιας αξιόπιστης μητέρας, που η αξιοπιστία της καθιστά εφικτό για το βρέφος να είναι μόνο, και να χαίρεται να είναι μόνο για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα» (σ. 56).

Βλέπουμε ότι ικανότητα να είναι κανείς μόνος, δεν είναι δεδομένη. Τρόπον τινά αποτελεί επίτευγμα που εξαρτάται από το πώς θα κρατηθεί (holding) το, με αδύναμη οργάνωση του εγώ, βρέφος. Αφορά την ικανότητά του να αντέξει μια συνθήκη ήρεμης μη απαρτίωσης, δηλαδή αφήματος και χαλάρωσης, χωρίς φόβο διάλυσης ή εκμηδένισης, εφόσον υπάρχει κάποιος παρών για να περιέξει όλη την κατάσταση· ένας άλλος παρών, χωρίς να διατυπώνει αιτήματα και παρέχοντας μια αξιόπιστη υποστήριξη-του-εγώ (Dethiville, 2008). Στην πορεία το βρέφος θα μπορέσει να παραιτηθεί της πραγματικής παρουσίας της μητέρας ή μιας μητρικής μορφής με υποστηρικτική-του-εγώ λειτουργία, «διαμορφώνοντας έτσι μια ικανότητα να είναι πραγματικά μόνος. Ακόμα και έτσι, θεωρητικά υπάρχει πάντοτε κάποιος παρών, κάποιος που εξομοιώνεται ασυνείδητα και σε τελική ανάλυση με τη μητέρα, το πρόσωπο που, τις πρώτες ημέρες και εβδομάδες, ήταν προσωρινά ταυτισμένο με το βρέφος και για το χρονικό αυτό διάστημα δεν ενδιαφερόταν για τίποτε άλλο εκτός από τη φροντίδα του» (σ. 60-61).

Η ικανότητα να είσαι μόνος διαφέρει από το αίσθημα της μοναξιάς καθώς και από την κατάσταση απόσυρσης· συνθήκες που παραπέμπουν εν πρώτοις σε σφετερισμούς. Γράφει: «Αυτό που συζητώ δεν αφορά το να είσαι πραγματικά μόνος. Ένα πρόσωπο μπορεί να βρίσκεται σε απομόνωση, όμως να μην είναι ικανό να είναι μόνο» (σ. 52). Στην περίπτωση του βιώματος μιας έντονης μοναξιάς που υποδηλώνει στην ουσία την απουσία εμπειρίας να είσαι μόνος παρουσία ενός σημαντικού άλλου, ο σφετερισμός

έγκειται ακριβώς στην έλλειψη της εμπειρίας συγγενικότητας-του-εγώ με μια μητέρα που είναι σε θέση να είναι αξιόπιστα παρούσα, επειδή βρίσκεται σε ταύτιση με το βρέφος της. Η περίπτωση της απόσυρσης μπορεί κάλλιστα, επίσης, να επιδεικνύει μια ανικανότητα να είναι κανείς μόνος, καθώς εδώ το άτομο είναι αναγκασμένο να αποσυρθεί, λόγω των σφετερισμών, προκειμένου να προστατεύσει τον πυρήνα του εαυτού του από την παραβίαση. Πρόκειται για μια μόνωση που δεν βοηθά στον εμπλουτισμό και την ανάπτυξη της αίσθησης του εαυτού, παρόλο που το αίσθημα του να νιώθεις πραγματικός μπορεί να είναι παρόν. Υπάρχει, ωστόσο, μια πτυχή της απόσυρσης που είναι υγιής, καθώς αποτελεί μια σχέση με υποκειμενικά αντικείμενα που διευκολύνει το αίσθημα του να νιώθεις πραγματικός. Ως προς το ζήτημα της υγιούς απόσυρσης ο Γουίνικωτ επανέρχεται όταν συζητά ειδικότερα τις θέσεις του περί επικοινωνίας.

Επικοινωνία και μη επικοινωνία

Η κεντρική ιδέα του άρθρου «Μελέτη ορισμένων αντιθέτων με παράμετρο την επικοινωνία και τη μη επικοινωνία» (1963), «η μία και μόνη ιδέα του», γράφει ο Γουίνικωτ, αφορά την υπόθεση ότι σε κάθε άτομο υπάρχει, από την αρχή της ζωής, ένας πρωτογενής, απομονωμένος εαυτός, ο *incommunicado self*. Πρόκειται για ένα εγγενές δυναμικό, που με τον δικό του ρυθμό θα βρει την προσωπική του ψυχική πραγματικότητα · μυστικός, ιδιωτικός, είναι κρυφός και, όχι μόνο έχει δικαίωμα στη μη επικοινωνία, αλλά κατά βάση «δεν πρέπει να έρθει ποτέ σε επικοινωνία με την εξωτερική πραγματικότητα ή να επηρεαστεί από αυτήν» (σ. 278), προκειμένου να υπάρξει και να είναι ζωντανός. Αυτό είναι κάτι το οποίο οφείλουμε να σεβαστούμε και να μην τον παραβιάσουμε, άλλως το άτομο θα χρειαστεί να στήσει ένα ολόκληρο αμυντικό σύστημα, για να προστατέψει τον πυρήνα του εαυτού του. Γράφει:

Υποθέτω ότι, στην κατάσταση της υγείας, υπάρχει στην προσωπικότητα ένας πυρήνας που αντιστοιχεί στον αληθή εαυτό της προσωπικότητας σε σχέση. Υποθέτω ότι αυτός ο πυρήνας δεν επικοινωνεί ποτέ με τον κόσμο των αντιληπτών αντικειμένων [...]. Παρόλο που τα υγιή πρόσωπα επικοινωνούν και χαίρονται να επικοινωνούν, αληθεύει εξίσου και το αντίθετο, ότι κάθε άτομο είναι απομονωμένο, μονίμως μη-επικοινωνούν, μονίμως άγνωστο, στην πραγματικότητα ανεύρετο.

Στη ζωή και στο ζην αυτό το σκληρό γεγονός απαλύνεται από το μοίρασμα που αφορά όλη την κλίμακα της πολιτιστικής εμπειρίας. Στο κέντρο κάθε προσώπου υπάρχει ένα α-κοινωνήτο στοιχείο, και αυτό είναι ιερό και πάνω απ' όλα άξιο διαφύλαξης [...] Οι τραυματικές εμπειρίες που οδηγούν στην οργάνωση πρώιμων αμυνών αφορούν την απειλή του απομονωμένου πυρήνα, την απειλή του να ανακαλυφθεί, να αλλοιωθεί, να επικοινωνηθεί. Η άμυνα συνίσταται στην περαιτέρω απόκρυψη της μυστικής ζωής, ακόμα και στην ακραία περίπτωση της προβολής και της ατελείωτης διασποράς (σ.278-279).

Εδώ θα συναντήσουμε ένα ακόμα γουινικωτιανό παράδοξο: «Είναι χαρά να κρύβεσαι και καταστροφή να μη σε βρίσκουν» (σ. 277). Πρόκειται για ένα έμφυτο δίλημμα που, κατά τον Γουίνικωτ, μπορεί κανείς να ανιχνεύσει ειδικότερα σε κάθε καλλιτέχνη και αφορά τη συν-ύπαρξη δύο τάσεων: «της επείγουσας ανάγκης να επικοινωνήσει και της ακόμα πιο επείγουσας να μην ευρεθεί». (σ. 275).

Σύμφωνα με τον Γουίνικωτ (1968 και 1969) οι ποιότητες της επικοινωνίας ποικίλλουν ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού. Η ασυνείδητη επικοινωνία μητέρας/βρέφους υπάρχει εξαρχής και

αφορά εν πρώτοις τη διάδραση σε επίπεδο συναισθημάτων, μια προλεκτική διάδραση, μέσω «αμοιβαιότητας». Από την πλευρά της μητέρας συνδέεται με την πρωταρχική μητρική ενασχόληση (ικανότητα για ταύτιση) και η επικοινωνία ξεκινά πριν από τη γέννηση του μωρού, με τις φαντασιώσεις της οι οποίες αφορούν το μωρό αλλά και τη δική της βρεφική ηλικία. Από την πλευρά του βρέφους η αμοιβαιότητα, αν και συνδέεται με το εγγενές δυναμικό του για συναισθηματική ανάπτυξη, αποτελεί ένα αναπτυξιακό επίτευγμα. Όπως λέει ο Γουίνικοτ, όλα τα μωρά θα θηλάσουν, αλλά υπάρχει επικοινωνία μητέρας/βρέφους μόνον εφόσον δημιουργηθεί μια συνθήκη αμοιβαίου ταΐσματος. Η μητέρα ταΐζει το μωρό της, αλλά και εκείνο ταΐζει τη μητέρα και, μάλιστα, η εμπειρία του βρέφους περιλαμβάνει και την ιδέα ότι η μητέρα γνωρίζει τι σημαίνει να σε ταΐζουν (Abram, 2007).

Σε αυτό το πνεύμα, ο Γουίνικοτ υποστηρίζει περαιτέρω ότι εκείνο που έχει σημασία δεν είναι τόσο τα λόγια της μητέρας καθαυτά, όσο ο τρόπος εκφοράς τους, το συναισθηματικό τους περίβλημα. Το ίδιο ισχύει και στην ανάλυση, όπου μαζί με το περιεχόμενο της ερμηνείας, ιδιάζουσας σημασίας είναι ο τρόπος και ο χρόνος της εκφοράς της, όπως και η όλη στάση του αναλυτή (Dethiville & Νικολοπούλου, 2023).

Έτσι, διακρίνει τρεις οδούς επικοινωνίας στην περίπτωση της υγιούς ανάπτυξης: Στο ένα άκρο υπάρχει η επικοινωνία που είναι πάντα *σιωπηλή*· επικοινωνία προσωπική, που δίνει στο άτομο την αίσθηση του πραγματικού. Ο μη επικοινωνών κεντρικός εαυτός είναι παντοτινά απρόσβλητος από την αρχή της πραγματικότητας. Στο άλλο άκρο υπάρχει η επικοινωνία που είναι *ρητή, έμμεση, «ευχάριστη και συνεπάγεται εξαιρετικά ενδιαφέρουσες τεχνικές συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας»*. Και τέλος, υπάρχει η τρίτη ή *ενδιάμεση* μορφή επικοινωνίας που εκτείνεται από το παιχνίδι προς κάθε μορφή πολιτισμικής εμπειρίας. «Υπάρχει για πολλούς, αλλά όχι για όλους, μια μορφή επικοινωνίας που είναι ο πολυτιμότερος συμβιβασμός» (σ. 279-280 και 286).

Όσο το αντικείμενο γίνεται αντικειμενικά αντιληπτό, τόσο μεγαλύτερη σημασία αποκτά η αντιπαραβολή της επικοινωνίας με δύο αντίθετά της:

1. Το απλό μη επικοινωνείν, που μπορεί να εναλλάσσεται με την επικοινωνία και αφορά τις ήρεμες στιγμές της αποαπαρτίωσης και του είναι μεταξύ μητέρας και βρέφους. Μια φάση ανάπαυσης που οδηγεί στη χαλάρωση.
2. Το μη επικοινωνείν, που είναι δράση ή αντίδραση. Το ενεργητικό μη επικοινωνείν είναι αποτέλεσμα υγείας αλλά και επιλογής. Αντίθετα το αντιδραστικό μη επικοινωνείν σχετίζεται με την παθολογία, είναι αποτέλεσμα ενός, περισσότερο ή λιγότερο, μη διευκολυντικού περιβάλλοντος, το οποίο έχει αποτύχει σε ό,τι αφορά το σχετίζεσθαι-με-αντικείμενο. Συνέπεια αυτού θα δημιουργηθεί μια σχάση:

Το βρέφος σχετίζεται με το παρουσιαζόμενο αντικείμενο μέσω του ενός σε σχάση ημίσεός του, και γι' αυτόν τον σκοπό αναπτύσσεται εκεί αυτό που έχω ονομάσει «ψευδής ή συμμορφωμένος εαυτός». Μέσω του άλλου σε σχάση ημίσεός του το βρέφος σχετίζεται με ένα υποκειμενικό αντικείμενο ή με απλά φαινόμενα βασισμένα σε σωματικές εμπειρίες, που ελάχιστα επηρεάζονται από έναν αντιληπτό κόσμο [...]

Κατ' αυτόν τον τρόπο εισάγω την ιδέα μιας επικοινωνίας με υποκειμενικά αντικείμενα και ταυτόχρονα την ιδέα μιας ενεργού μη επικοινωνίας με αυτό που είναι αντικειμενικά αντιληπτό από το βρέφος. [...] Η αδιέξοδη επικοινωνία (επικοινωνία με υποκειμενικά αντικείμενα) έχει όλη τη σημασία του πραγματικού. Αντίθετα, η επικοινωνία με τον κόσμο, έτσι όπως πραγματοποιείται από τον ψευδή εαυτό, δεν γίνεται αισθητή ως πραγματική. Δεν είναι αληθινή επικοινωνία, επειδή δεν εμπλέκει τον πυρήνα του εαυτού, αυτόν που μπορούμε να ονομάσουμε αληθή εαυτό (σ. 273).

Κατά συνέπεια, η επικοινωνία που κινείται από και κινεί τον ψευδή εαυτό συχνά συνοδεύεται από αισθήματα κενού, ματαιότητας ή/και απελπισίας, καθώς το άτομο είναι αποκομμένο από τον αληθή εαυτό. Αντίθετα, η σιωπηλή ή μυστική επικοινωνία με υποκειμενικά αντικείμενα, που φέρουν μια αίσθηση πραγματικού, παρόλη τη φαινομενική της ματαιότητα, δημιουργεί στο άτομο την αίσθηση του υπάρχουν και του να νιώθει αληθές και υπογραμμίζει τη δημιουργικότητά του, την αίσθηση δηλαδή ότι αξίζει να ζει κανείς τη ζωή. Πρόκειται για άλλο ένα καινοτόμο στοιχείο που εισάγει ο Γουίνικοτ, όταν θεωρεί ότι σχάση που παρατηρούμε στην παθολογία είναι και μέρος της υγείας:

Υποθέτω ότι στο υγιές άτομο (στο άτομο που είναι ώριμο, δηλαδή, από την άποψη της ανάπτυξης του σχετίζεσθαι- με-αντικείμενο) υπάρχει ανάγκη για κάτι αντίστοιχο με την κατάσταση του ατόμου σε σχάση, όπου το ένα σε σχάση μέρος επικοινωνεί σιωπηλά με υποκειμενικά αντικείμενα [...] Θα μπορούσε κανείς να καθορίσει με θετικό τρόπο την υγιή χρήση του μη επικοινωνείν στην εγκατάσταση της αίσθησης του πραγματικού. Για να γίνει αυτό, είναι ίσως αναγκαίο να μιλήσουμε από την άποψη της πολιτισμικής ζωής του ανθρώπου, που αποτελεί το ενήλικο ισοδύναμο των μεταβατικών φαινομένων της βρεφικής και της πρώιμης παιδικής ηλικίας, στην περιοχή των οποίων η επικοινωνία γίνεται χωρίς αναφορά στην κατάσταση του αντικείμενου, στο αν πρόκειται δηλαδή για υποκειμενικό ή αντικειμενικά αντιληπτό αντικείμενο» (σ. 274).

Στην τεράστια σημασία διαφύλαξης του μυστικού, απομονωμένου πυρήνα του εαυτού, ο Γουίνικοτ θα αποδώσει, μεταξύ άλλων, και την εχθρότητα ή το αίσθημα απειλής που υπάρχει απέναντι στην ψυχανάλυση, εκείνη που προσεγγίζει με διεισδυτικό τρόπο την ανθρώπινη προσωπικότητα.

Επίλογος: ορισμένες κλινικές επισημάνσεις

Εκκινώντας πάντα από την κλινική του εμπειρία, ειδικότερα δε την εργασία του ως ψυχαναλύτη με «δύσκολες» περιπτώσεις ενήλικων ασθενών πρωτίστως, ο Γουίνικοτ δεν θα διστάσει, όταν το θεωρεί αναγκαίο, να εισαγάγει τροποποιήσεις σε επίπεδο τεχνικής και πλαισίου, τη σημασία του οποίου ανέδειξε όσο λίγοι ψυχαναλυτές της εποχής του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η περίπτωση της θεραπευτικής παλινδρόμησης, η οποία αφορά τη δυνατότητα που δίνεται σε κάποιους ασθενείς να επιστρέψουν με ασφάλεια, εντός της μεταβίβασης, σε μια κατάσταση εξάρτησης ή στο σημείο πριν ακριβώς από εκεί όπου ανακόπηκαν οι διαδικασίες ωρίμανσης, χάρη στο κράτημα που παρέχει το θεραπευτικό πλαίσιο ή το περιβάλλον. Αν και συνήθως η θεραπευτική παλινδρόμηση κρίνεται ως μια αναγκαιότητα με ασθενείς των οποίων η συναισθηματική ανάπτυξη έχει διαταραχθεί, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, από τραυματικούς σφετερισμούς και από ένα περιβάλλον ελλειμματικό, στον βαθμό

που στον καθένα μπορεί να υπάρχουν ψυχωτικά στοιχεία, η παλινδρόμηση μπορεί να καταστεί αναγκαία σε κάποια φάση της ανάλυσης ακόμα και νευρωτικών ασθενών.

«Η ψυχανάλυση είναι επικίνδυνη», γράφει, «μόνο όταν ο αναλυτής δεν έχει μετατραπεί από υποκειμενικό αντικείμενο σε αντικειμενικά αντιληπτό αντικείμενο»· τότε «γινόμαστε αιφνίδια «μη εγώ» ["not-me"] για εκείνον. Γνωρίζουμε πάρα πολλά και είμαστε επικίνδυνοι, επειδή βρισκόμαστε πολύ κοντά σε μια επικοινωνία με τον κεντρικό, ακίνητο και σιωπηλό τόπο της οργάνωσης-του-εγώ του ασθενούς», επισημαίνει υπογραμμίζοντας για άλλη μια φορά τη σημασία του να σεβαστούμε τον ρυθμό του ασθενή, προκειμένου να γίνουμε «αντικειμενικά αντιληπτοί από τον ασθενή στον δικό του χρόνο», αλλά και προκειμένου να του δώσουμε χώρο, για να βρει τις δικές του ερμηνείες (σ. 281).

Σε γενικές γραμμές, το περιβάλλον αποτελεί για τον Γουίνκοτ θεραπευτικό εργαλείο. Το πλαίσιο της θεραπείας ειδικότερα οφείλει να είναι ένας τόπος όπου ο ασθενής θα μπορέσει να (ξανα)βιώσει την εμπειρία του να είναι μόνος παρουσία ενός άλλου (Dethiville, 2008)· ενός μη παρεμβατικού, αξιόπιστου και περιέχοντος υποστηρικτικού-του-εγώ (μητρικού) άλλου, που σταδιακά εσωτερικεύεται. Όπως επισημαίνει γι' αυτήν την πλευρά της μεταβίβασης: «Σε όλες σχεδόν τις ψυχαναλυτικές θεραπείες υπάρχουν στιγμές όπου η ικανότητα του ασθενή να είναι μόνος είναι σημαντική για τον ίδιο. Κλινικά, αυτό μπορεί να εμφανιστεί και με μια φάση σιωπής ή με μια σιωπηλή συνεδρία. Αυτή η σιωπή, απέχοντας πολύ από το να είναι ένδειξη αντίστασης, αποδεικνύεται τελικά μια επίτευξη από μέρους του ασθενούς. Ίσως εδώ ο ασθενής μπόρεσε για πρώτη φορά να είναι μόνος» (σ. 50). Είναι, νομίζω, σαφές ότι εδώ ο Γουίνκοτ βλέπει την ικανότητα να είσαι μόνος παρουσία ενός άλλου ως μια εξέλιξη στην πορεία μιας ανάλυσης. Η σιωπή σε αυτή την περίπτωση είναι θετική και ενεργητική και κατά συνέπεια απέχει μακράν της αρνητικής θεραπευτικής αντίδρασης. Γράφει:

Υπάρχει, λοιπόν, κάτι που πρέπει να λάβουμε υπόψη εμπράκτως στην εργασία μας: τη μη επικοινωνία του ασθενούς ως μια θετική συμβολή. Πρέπει να αναρωτηθούμε αν η τεχνική μας επιτρέπει στον ή στην ασθενή να μας επικοινωνεί ότι δεν επικοινωνεί; Για να συμβεί αυτό, πρέπει εμείς ως αναλυτές να είμαστε έτοιμοι για το σήμα «Δεν επικοινωνώ» και να είμαστε ικανοί να το διακρίνουμε από το αγωνιώδες σήμα που συνδέεται με μια αποτυχία επικοινωνίας. Αυτό σχετίζεται κάπως με την ιδέα του να είσαι μόνος παρουσία κάποιου άλλου, που αρχικά είναι ένα φυσικό συμβάν στη ζωή του παιδιού και αργότερα ένα ζήτημα απόκτησης μιας ικανότητας απόσυρσης χωρίς απώλεια της ταύτισης με εκείνο από το οποίο έγινε η απόσυρση. Αυτό εμφανίζεται ως ικανότητα συγκέντρωσης σε ένα καθήκον (σ. 280).

Όπως επισημαίνει η Abram (2007), εδώ τίθεται ένα ζήτημα τεχνικής. Διότι εκεί που ο Φρόντ θα προσκαλέσει τον ελεύθερο συνειρμό του ασθενή, με τον βασικό κανόνα, ο Γουίνκοτ θα υποστηρίξει ότι η μητέρα/αναλυτής οφείλει να σεβαστεί την αναγκαιότητα του παιδιού/αναλυόμενου να διαφυλάξει σιωπηλά τον ιδιωτικό εαυτό και να μην τον επικοινωνήσει. Αυτή η θέση αποκτά ιδιαίτερη σημασία, για διαφορετικούς λόγους, σε δύο κυρίως περιπτώσεις:

α. με ασθενείς που δεν έχουν πρόσβαση στη μεταφορικότητα του λόγου και στο συμβολικό. Σε αυτές τις περιπτώσεις,

είναι πάρα πολύ εύκολο μια ανάλυση να περιπέσει σε μια ατελείωτα παρατεινόμενη συμπαιγνία του αναλυτή, με την άρνηση του ασθενούς για μη επικοινωνία. Μια τέτοια ανάλυση γίνεται ανιαρή εξαιτίας της έλλειψης αποτελέσματος, παρά την καλή εργασία που πραγματοποιείται. Σε μια τέτοια ανάλυση, η πιο θετική συμβολή του ασθενούς είναι ίσως μια περίοδος σιωπής, η οποία και εμπλέκει τον αναλυτή σε ένα παιχνίδι αναμονής (σ. 280-281).

β. με τους εφήβους, ως απομονωμένα άτομα, καθώς στο νεαρό άτομο που βιώνει τις αλλαγές της ήβης

υπάρχει μια ενίσχυση των αμυνών ενάντια στο να ανακαλυφθεί [...] πριν να είναι εκεί για να ανακαλυφθεί. Αυτό που είναι αληθινά προσωπικό και γίνεται αισθητό ως πραγματικό πρέπει πάση θυσία να προστατευθεί. [Ετσι,] η διατήρηση της προσωπικής απομόνωσης αποτελεί μέρος της αναζήτησης ταυτότητας και της εγκατάστασης μιας προσωπικής τεχνικής για επικοινωνία που δεν οδηγεί σε βιασμό του κεντρικού εαυτού. Αυτός είναι ίσως ο λόγος για τον οποίοι έφηβοι αποφεύγουν γενικά την ψυχαναλυτική αγωγή. [...] Στην πράξη, ο αναλυτής μπορεί από αυτή την άποψη να αποφύγει την επιβεβαίωση των φόβων του έφηβου, αλλά ο αναλυτής ενός εφήβου πρέπει να θεωρεί αναμενόμενο ότι θα δοκιμαστεί σε βάθος και πρέπει να είναι προετοιμασμένος να χρησιμοποιεί εμμέσου τύπου επικοινωνία και να αναγνωρίζει την απλή μη επικοινωνία (σ. 282 και 283).

Επισημαίνοντας την αναγκαιότητα ορίων που διασφαλίζουν ένα ασφαλές πλαίσιο στην αναλυτική σχέση ο Γουίνικοτ υποστηρίζει ότι το να μη γνωρίζει ο αναλυτής είναι μια χρήσιμη εμπειρία για τον αναλυόμενο ο οποίος έχει ανάγκη, όπως και το μωρό, να ζήσει τη διάλυση της αυταπάτης σε σχέση με τον αναλυτή του. Σε αυτό το πνεύμα, ακόμα και οι αποτυχίες του αναλυτή σε επίπεδο τεχνικής έχουν αξία: ο ασθενής μπορεί να κάνει χρήση αυτών, προκειμένου να ζήσει τον θυμό, ένα συναίσθημα που η εύθραυστη οργάνωση-του-εγώ του βρέφους δεν επέτρεπε, την εποχή της αρχικής αποτυχίας του περιβάλλοντος (Abram, 2007).

Βιβλιογραφία

Abram J. ([1996] 2007) *The language of Winnicott*, Karnac.

Agostini D. (2005) Les concepts de "capacité d'être seul" (D,W.Winnicott) et de "se sentir seul" (M.Klein). *Adolescence*, 1, T. 23, no 1: 67-78

Dethiville, L. (2008). *Donald W. Winnicott Une nouvelle approche*. Paris, Ed. Campagne Première.

Dethiville L.& Νικολοπούλου Ε. (2023) *Συνομιλώντας για τον D.W. Winnicott και την κλινική του*. Αθήνα, Εκδ. Αρμός, σειρά Γραφές της ψυχανάλυσης.

Ogden Th. (2001). Reading Winnicott, *The Psychoanalytic Quarterly*, Vol. LXX, issue 2, April 2001: 299-323

Winnicott D.W. ([1975]1984) *Through Paediatrics to Psycho-analysis: collected papers*. Routledge. Ειδικότερα τα κεφάλαια:

- Primitive emotional development (1945)

- Metapsychological and clinical aspects of regression within the psycho-analytical set up (1954)

- Primary maternal preoccupation (1956)

Winnicott D.W. ([1984] 2023) *Διαδικασίες ωρίμανσης και διευκολυντικό περιβάλλον, Μελέτες για τη θεωρία της συναισθηματικής ανάπτυξης*. Εισαγωγή-Μετάφραση: Θανάσης Χατζόπουλος. Αθήνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου. Ειδικότερα τα κεφάλαια:

- Η ικανότητα να είσαι μόνος (1958)

- Η θεωρία της σχέσης γονέα-βρέφους (1960)

- Παραμόρφωση του εγώ από την άποψη του Αληθούς και του Ψευδούς εαυτού (1960)

- Η απαρτίωση του εγώ στην ανάπτυξη του παιδιού (1962)

- Προνοώντας για το παιδί στην υγεία και στην κρίση (1962)
 - Από την εξάρτηση προς την ανεξαρτησία στην ανάπτυξη του ατόμου (1963)
 - Μελέτη ορισμένων αντιθέτων με παράμετρο το επικοινωνούν και το μη-επικοινωνούν (1963)
 - Η εξάρτηση στη φροντίδα του βρέφους και του παιδιού και η εξάρτηση στο ψυχαναλυτικό πλαίσιο (1963).
- Winnicott D.W.** (1968) Communication between infant and mother and mother and infant, compared and contrasted. *The Collected works of D.W. Winnicott*, Vol. 8
- Winnicott D.W.** (1969) The mother-infant experience of mutuality. In *Psycho-analytic Explorations*, Routledge, 1989

Ελίζα Νικολοπούλου

Συνοπτική παρουσίαση της ομιλίας που δόθηκε από τη γράφουσα στο πλαίσιο του Εισαγωγικού Σεμιναρίου στην Ομαδική Ανάλυση στο Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης S.H. Foulkes – ΙΟΑΦ, 10 Φεβρουαρίου 2024

Η ναρκωτική επίδραση της Τέχνης στον Καβάφη και τον Φρόνυτ

Οι ιδιομορφίες στις σχέσεις ανάμεσα στην Ψυχοπαθολογία και την Τέχνη διακρίνονται από αμφίδρομες επιρροές καθώς οι επιστήμονες που διερευνούν τους ψυχικούς μηχανισμούς σκύβουν στα έργα των καλλιτεχνών για να κατανοήσουν τις κλινικές τους παρατηρήσεις, ενώ αντιστρόφως οι κόσμοι της αποκλίνουσας, διαστροφικής, νευρωτικής ή ψυχτικής συμπεριφοράς συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον των δημιουργών για να εμπιστευτούν και να μορφοποιήσουν την έμπνευσή τους. Αυτό που αναδεικνύεται από την περιοχή του ασυνειδήτου τους συναντάται με ψυχοπαθολογικές εκφάνσεις οι οποίες δεν υπολείπονται της φαντασίας τους. Αυτή η εκατέρωθεν εκμετάλλευση και αξιοποίηση των εμπειριών έχει συγκροτήσει έναν εξακολουθητικό διάλογο ανάμεσα στην Τέχνη και την ψυχαναλυτική ερμηνευτική_τον οποίο εξαρχής διαπιστώνουμε στο έργο του Φρόνυτ. Ο ίδιος, εξάιρετος χειριστής της Γερμανικής γλώσσας, κατέφευγε ως γνωστό στους κλασσικούς της παγκόσμιας λογοτεχνίας όταν επρόκειτο να προωθήσει ή να τεκμηριώσει τις ανακαλύψεις του. Δεν χρειάζεται να ανατρέξει κανείς για πολλοστή φορά στην σύλληψη της οιδιπόδειας προβληματικής χάρη στις τραγωδίες του Σοφοκλή. Σε μία σειρά των πραγματειών του ο Φρόνυτ – όπως σημειώνει ο βιογράφος του Ernest Jones – προδίδει τον απεριόριστο θαυμασμό του για τις επιδόσεις των ποιητών οι οποίοι διαθέτουν το μυστικό χάρισμα που παραμένει για την ψυχανάλυση ένα μη αποκαλυπτόμενο μυστικό.

«Δυστυχώς οφείλει η ανάλυση να καταθέσει τα όπλα της μπροστά στο πρόβλημα του ποιητή» γράφει ο Φρόνυτ.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να στρέψω την προσοχή σας σε μία σύγκλιση των τοποθετήσεων του Φρόνυτ και του Καβάφη – μία σύγκριση που αποτελεί το θέμα της εισήγησής μου – ως προς τις δυνατότητες της Τέχνης να επιτύχει έναν κατευνασμό, μία καταπράνιση του ψυχικού άλγους.

Θα αναφερθώ αρχικώς στην περίφημη και εκτενή πραγματεία του Φρόνυτ «Η δυσφορία εντός του πολιτισμού» και στη συνέχεια στο ποίημα του Καβάφη «Μελαγχολία του Ιάσονος Κλεάνδρου Ποιητού εν Κομμαγηνή 595 μ.Χ.».

Η χρονική απόσταση που χωρίζει τη συγγραφική τους ολοκλήρωση είναι περίπου δώδεκα χρόνια. Το ποίημα γράφτηκε σύμφωνα με τον Γ. Π. Σαββίδη κατά πάσα πιθανότητα το 1918, δηλαδή δώδεκα χρόνια πριν από την «Δυσφορία εντός του Πολιτισμού».

Με την έννοια της δυσφορίας ο Φρόνυτ θέλει να αποδώσει ένα γενικότερο συναισθηματικό καθεστώς το οποίο χαρακτηρίζει την ενδοψυχική πραγματικότητα κάθε ατόμου, προερχόμενη από την ανελευθερία, τον αναγκαίο περιορισμό των ενορμήσεων εντός του πολιτισμού (κουλτούρας). Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως αντιστοιχεί περίπου στον όρο της ψυχιατρικής φαινομενολογίας που εισήχθη από τον Kurt Schneider της Untergrunddepression, της προερχόμενης από την ψυχική εσωτερικότητα κατάθλιψης, της ανερχόμενης από το ψυχικό υπόστρωμα δίχως συγκεκριμένα ή αποσαφηνισμένα συμπτώματα αλλά εκδηλωνόμενης με συναισθηματικές μεταπτώσεις, ψυχσωματικά χρωματισμένες εντάσεις, ψυχαναγκαστικές αντιδράσεις, φόβους ή βιώματα αποξένωσης. Δεν πρόκειται για μόνιμες ψυχοπαθολογικές καταστάσεις, αλλά μία θεμελιακής τάξεως δυσφορία που συνοδεύει τόσο ψυχικά υγιείς όσο και ψυχοπαθείς. Σχετίζεται με το ανθρώπινο άλγος, το πάσχειν εντός των διαρθρωτικών μεταβολών που επέρχονται από τις ανθρώπινες πρωτοβουλίες στο ίδιο του το περιβάλλον. Ο πολιτισμός διαμέσου της

συνεχιζόμενη διαδικασία προώθησης και ανάδειξης του αποκαλύπτει μία ουσιαστική αντινομία ανάμεσα στην διάσταση της προστασίας του ατόμου που επιδιώκει και τους περιορισμούς, στους οποίους καταφεύγει, της αρχής της απόλαυσης. Κατά τον Φρόντ η απαρχή του πολιτισμού φαίνεται να συμπίπτει με τον προϊόντα μετασχηματισμό του Εγώ της Ηδονής σε ένα Ρεαλιστικό Εγώ – του Lust-Ich σε Real-Ich – υπό το κράτος της αναπόδραστης εξωτερικής πραγματικότητας.

Ίχνη αυτής της μετατροπής φαίνεται να εκφράζονται στην δημιουργία, στην κατάκτηση της φαντασίας με την οποία επιχειρείται η επανάκτηση ενός παρελθόντος δίχως τους αμείλικτους περιορισμούς του κοινωνικού ελέγχου.

Οι πηγές της οδύνης που συνδιαμορφώνουν την ένταση στην περιοχή του Εγώ που οργανώνεται, διαφοροποιείται και υποφέρει απαιτούν την συνεχή αντιμετώπισή τους. Η συνοπτική τους απαρίθμηση στην «Δυσφορία εντός του Πολιτισμού» περιλαμβάνει τρεις απειλές κατά του ανθρώπου: την υπερίσχυση της φύσης, την ετοιμόρροπη σωματική μας υπόσταση και την ανεπάρκεια, ανέχεια των δομικών στοιχείων που διακαθορίζουν τις σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους στην οικογένεια, στο κράτος και στην κοινωνία (Φρόντ, σελ. 217). Και ναι μεν οι κατακτήσεις κυρίως της επιστήμης έχουν επιτύχει στο διάβα των χιλιετιών μία μερική απαλοιφή των δοκιμασιών στις οποίες υποβάλλονται οι άνθρωποι, παραμένει ωστόσο μία απορία γιατί ακριβώς εκείνοι οι διαρθρωτικοί διακανονισμοί που θα επεδίωκαν την ευεργεσία, την μείωση του φόβου και την δυνατή εξασφάλιση της ευχαρίστησης αποδεικνύονται οι ίδιοι συχνά πηγές δυσφορίας, αποξένωσης και ψυχικού άλγους.

Δεν είναι δυνατό στο πλαίσιο αυτής της εισήγησης να αναφερθώ διεξοδικά στους τρόπους τους οποίους σχολιάζει ο Φρόντ για την αντιμετώπιση εκείνων των συνθηκών, όπως εμφανίζονται εντός του πολιτισμού που στρέφονται κατά της ευδαιμονίας του ανθρώπου. Αρκούμαι με τη μνεία μερικών παρατηρήσεων του.

Πέραν της πλήρους απόσυρσης από την οδυνηρή πραγματικότητα με το να απονεκρώσει κάποιος τις ενορμητικές απαιτήσεις η τεχνική της απόκρουσης του άλγους μπορεί να κάνει χρήση της λιβιδινικής μετάθεσης ώστε να επιτευχθεί η αντικατάσταση των ενορμητικών στόχων δίχως να ματαιώνονται σε τέτοια έκταση λόγω της αποποίησης τους από την πλευρά του εξωτερικού κόσμου ώστε να συνθλιβονται.

Η μετουσίωση των ενορμήσεων είναι αποφασιστικής σημασίας για εκείνους που γνωρίζουν χάρη στην ψυχική και πνευματική εργασία τους να προσπορίζονται κέρδη ηδονικής απόλαυσης. (Η μετουσίωση – μεταρσίωση ή κατά τον Σεφέρη μέταρση - είναι στο πλαίσιο της ψυχαναλυτικής θεωρίας ο πλέον ώριμος μηχανισμός άμυνας χάρη στον οποίον η σεξουαλική ενέργεια επενδύεται σε συγγενείς στόχους που αποτελούν ισχυρούς αντιπερισπασμούς.) Εντούτοις δεν είναι συγκρίσιμη η ένταση της ποιητικής ή επιστημονικής απόλαυσης με την συγκλονιστική σωματική οργιαστική εκτόνωση, οι αποκαλούμενοι 'υψηλότεροι' στόχοι τους δεν προσφέρουν τον κορεσμό των ενορμήσεων.

Ο Φρόντ διακρίνει τις προνομιακές προσωπικότητες των δημιουργών από εκείνους που αγαπούν και απολαμβάνουν τα έργα των πρώτων υπογραμμίζοντας ότι ακόμη και οι δημιουργικές φυσιογνωμίες δεν διαθέτουν μία πλήρη θωράκιση κατά του άλγους. Ωστόσο η αμυντική σημασία της Τέχνης έγκειται στις ψευδαισθήσεις που μπορεί να καλλιεργήσει χάρη στη δραστηριοποίηση της φαντασίας, του βίου της φαντασίας. Είναι το μέρος του ψυχισμού το οποίο αποσπάστηκε κατά τις πρώτες φάσεις της παιδικής ηλικίας, που προωθούσαν την

εξέλιξη της αίσθησης της πραγματικότητας, από τις διαδικασίες εξέτασης, εκτίμησης της πραγματικότητας και παρέμενε να προορίζεται για την εκπλήρωση επιθυμιών που δύσκολα πραγματοποιούνται. Και συμπληρώνει με την προκλητική διαπίστωση που στρέφεται εναντίον της απεριόριστης εξιδανίκευσης μιας θαυματουργού Τέχνης:

«Όποιος είναι ευεπίφορος, δεκτικός για την Τέχνη γνωρίζει να την εκτιμά σε μεγάλο βαθμό ως πηγή ευχαρίστησης, ηδονής και παρηγοριάς της ζωής. Εντούτοις όμως δεν είναι σε θέση η ήπια νάρκωση, στην οποία μας μεταφέρει η Τέχνη παρά να προκαλέσει μία παροδική (πρόσκαιρη, εφήμερη, περαστική) αποστασιοποίηση από τις ανάγκες της ζωής και δεν είναι αρκετά ισχυρή για να μας κάνει να ξεχάσουμε την πραγματική αθλιότητα».

Αργότερα στην ίδια πραγματεία επανερχόμενος στη σημασία της ομορφιάς, του Ωραίου, θα θελήσει εκ νέου να αντιδιαστείλει την απόλαυση που μας προσφέρει η αισθητική προσέγγισή του προς την ελλιπή προστασία που παρέχει απέναντι στις απειλητικές δοκιμασίες (στην απειλή του διαφαινόμενου άλγους) Η ενασχόληση μαζί της καταλήγει σε μία εφήμερη αποζημίωση.» Και θα επαναλάβει: «Η απόλαυση της Ομορφιάς διαθέτει έναν ιδιαίτερο, ήπιο χαρακτήρα **μιας αισθητηριακής μέθης.**» *(Σχόλια προφορικά για την ενδιαφέρουσα διάκριση ανάμεσα στην έκταση της γνώσης για τον ψυχισμό και την πρόσκαιρη επίδραση στην πραγματική δυστυχία – ή και μελαγχολική δυσφορία εντός του πολιτισμού.)*

Πριν από χρόνια ο Καβάφης χρησιμοποιεί και αυτός τη λέξη 'νάρκωση' για να περιγράψει την ανάγκη που αισθάνεται μία από τις μορφές του να απαλύνει το ψυχικό του τραύμα. Σας υπενθυμίζω τους στίχους από τη «Μελαγχολία του Ιάσονος Κλεάνδρου – Ποιητού εν Κομμαγηνή 595 μ. Χ.»

**Το γήρασμα του σώματος και της μορφής μου
Είναι πληγή από φρικτό μαχαίρι.
Δεν έχω εγκαρτέρηση καμιά.
Εις σε προστρέχω Τέχνη της Ποίησης,
που κάπως ξέρεις από φάρμακα.
Νάρκης του άλγους δοκιμές, εν Φαντασία και Λόγω,**

**Είναι πληγή από φρικτό μαχαίρι
Τα φάρμακα σου φέρε, Τέχνη της Ποίησης
που κάμνουνε – για λίγο – να μη νοιώθεται η πληγή.**

Οι ομοιότητες ανάμεσα στις απόψεις του ιδρυτή της ψυχανάλυσης και τη μοναδική εκφραστική δεινότητα του Αλεξανδρινού είναι προφανείς. Όπως και ο Φρόντ, ο οποίος στο δοκίμιο του πριν αναφερθεί στην επούλωση του τραύματος διαμέσου της ναρκωτικής επίδρασης της Τέχνης ανατρέχει στην διαφυγή από την πραγματικότητα που διευκολύνουν οι τοξικές ουσίες, τα ναρκωτικά, έτσι και ο Καβάφης επικαλείται τα φάρμακα ως προσωρινό αντίδοτο κατά του άλγους. Οι αντιστοιχίες με την ψυχαναλυτική θεωρία διεκδικούν μία συνοπτική της επανάληψη και επιβεβαίωση.

Είναι ο Φρόντ που πρώτος ανήγαγε τον ψυχικό πόνο, το άλγος που προέρχεται από το παρελθόν ή το παρόν, σ' ένα τραύμα κατά το πρότυπο του ιατρικού τραύματος που αφορά την βίαιη διακοπή της συνέχειας των ιστών με τον συνεπακόλουθο πόνο που διαπερνά πλέον το σύνολο της υποκειμενικής σωματικής ύπαρξης. Στο ψυχικό επίπεδο ένα τραύμα

προσδιορίζει την αδυναμία του υποκειμένου να ανταποκριθεί σε μία νέα, ανατρεπτική της ενδοψυχικής ισορροπίας, διεγερτική εισβολή με επιπτώσεις στην ψυχική οργάνωση.

Κατ' αναλογία ο Καβάφης ομιλεί για την πληγή από φρικτό μαχαίρι που ανοίγει μέσα στον Ιάσονα η θέαση του σώματος και της μορφής που έχουν γεράσει. Το ότι η κατάρρευση της μορφής, της αισθητικής αρτιότητας του σώματος προκαλεί την ταύτιση της φρίκης που αισθάνεται με μαχαίρι που διαρρηγνύει τα σωθικά, παραπέμπει σε μία ναρκισσιστική προσωπικότητα η οποία προφανώς γνωρίζει το καταφύγιο της Ποίησης που επιφέρει τη **νάρκη του άλγους**. Αλλά πολύ περισσότερο στην προφάνεια μιας αλήθειας που μας απασχολεί κλινικώς, στη σχέση σώματος και ψυχής. Ή θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί πως η έλξη της ποιήσεως έχει συνδράμει εξαρχής την δημιουργικότητα του για να του προσφέρει τρόπους διεργασίας των αναπόδραστων τραυματικών του εμπειριών που οξύνονται στο γήρας. Άλλωστε γνωρίζει το ότι η Τέχνη διαθέτει τα φάρμακα που επικαλείται για την προσωρινή επούλωση της πληγής.

Η γιατρεία είναι **για λίγο** – εφήμερη όπως επαναδιατυπώνει ο Φρόυντ. Και η τραγική διάσταση του ποιήματος είναι η αντιπαραβολή της μονιμότητας της εκφυλισμένης εμφάνισης, της κατάρρευσης της αντικατοπτριζόμενης αυτοικανοποίησης, με τα εργαλεία της Τέχνης. Το άλγος παίρνει την οξύτητα ενός συνδρόμου στέρησης καθώς αφανίζεται η οποιαδήποτε εγκαρτέρηση, η δεύτερη παρουσίαση του αδυσώπητου υποκειμενικού χρόνου, και η ανάγκη για τη χορήγηση των φαρμάκων γίνεται επιτακτική. Ας δοκιμασθεί η διαμέσου της ποιήσεως νάρκωση εν Φαντασία και Λόγω. Εντούτοις – ένα γνώρισμα της διαλεκτικής των αντινομιών της Καβαφικής γραφής – η σπουδή υποχωρεί καθώς η επίκληση δύο φορές απευθύνεται όχι προς την Ποίηση, αλλά προς την Τέχνη της Ποιήσεως προφανώς από κάποιον προνομιούχο που γνωρίζει τους τεχνικούς της χειρισμούς. Η διακοπή της αδημονίας συνεχίζεται προς στιγμή μέσω της περίεργης επισημότητας της καθαρεύουσας που εισάγεται με την έκφραση εν Φαντασία και Λόγω. Κάτι που επαναφέρει στην ποιητική συνείδηση την ενδεχόμενη προτεραιότητα της Ποίησης έναντι της φθοράς.

Θα μου επιτρέψετε εν κατακλείδι να αναφερθώ στην τοποθέτηση ενός τρίτου μεγάλου διανοητού, εκτός των κυρίαρχων φιλοσοφικών ρευμάτων του 19ου Αιώνα. Ο Νίτσε συμπληρώνει τις προκλητικές του αφοριστικές γνώμες για τους ποιητές το 1886 (***Menschliches, Allzumenschliches***) όταν υπογραμμίζει τον ρόλο τους να ελαφρύνουν τη ζωή. «Οι ποιητές», γράφει, «στο βαθμό που οι ίδιοι θέλουν να ελαφρύνουν τη ζωή των ανθρώπων, είτε αποστρέφουν το βλέμμα τους από το κοπιαστικό παρόν είτε υποβοηθούν το παρόν να αποκτήσει νέα χρώματα χάρη στο φως που κατευθύνουν από το παρελθόν πάνω του.Και πρέπει ασφαλώς να λεχθούν κάποιες δυσάρεστες αλήθειες για τα μέσα που χρησιμοποιούν για την ελάφρυνση (την ανακούφιση): **θεραπεύουν μόνον προσωρινά, καταπραΰνουν και μόνον προς στιγμή, μόνο για τη στιγμή**. Παρεμποδίζουν μάλιστα τους ανθρώπους για μία πραγματική βελτίωση των συνθηκών τους με το να αίρουν το πάθος των ανικανοποίητων που κατατείνουν με ορμή στην Πράξη.»

Νίκος Τζαβάρας

Ομιλία στον θεματικό κύκλο «Η Κατάθλιψη στη ζωή και στην τέχνη», στα πλαίσια της εβδομάδας ενημέρωσης «Η Επιστήμη στη ζωή μας» του Megaron-Plus, στο Μέγαρο Μουσικής, Αθήνα Μάρτιος 2016.

Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική Ανάλυση 2024-2025

Το Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική Ανάλυση 2024-2025 θα ξεκινήσει την ένατη χρονιά διεξαγωγής του, προσφέροντας πλούσια εμπειρία στα μέλη του, μέσω της συμμετοχής τους σε μικρές ομάδες εμπειρίας και σε μεσαία ομάδα και ευρύ θεωρητικό υλικό, μέσω των θεωρητικών παρουσιάσεων με εκτενή συζήτηση γύρω από αυτό, στην ομάδα συζήτησης.

Διεξάγεται κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο κάθε μήνα από τον Οκτώβριο μέχρι και τον Μάιο. Το Σάββατο από τις 9.30 έως τις 16.30 και την Κυριακή από τις 9.30 έως τις 16.15 με ενδιάμεσα διαλείμματα.

Στις θεωρητικές εισηγήσεις φέτος συμπεριλαμβάνονται δύο εξαιρετικοί καλεσμένοι εξωτερικοί ομιλητές: Η κυρία **Φωτεινή Τυλκερίδου**, ψυχολόγος, ψυχαναλύτρια και ομαδική αναλύτρια, με εκπαιδευτικό και εποπτικό έργο στο Ινστιτούτο Ψυχαναλυτικής Ομάδας Εργασίας Ομαδικής Ανάλυσης και Ομαδικής Ψυχοθεραπείας Κολωνίας-Ντίσελντορφ (IPA), στο Διεθνές Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης Altaussee, στο Ινστιτούτο Ψυχανάλυσης της Ρηνανίας (IPR) και στο Ψυχαναλυτικό Ινστιτούτο «Pulsion» στη Νέα Υόρκη και ο κύριος **Φώτης Μπόμπος**, ψυχίατρος, διδάσκων αναλυτής της ΕΨΕ και της IPA και διευθυντής εκπαίδευσης της ΕΨΕ, τακτικό μέλος του Ινστιτούτου Ψυχοσωματικής του Παρισιού και της Διεθνούς Ψυχοσωματικής Ένωσης P. Marty.

Ημερομηνίες Διεξαγωγής:

12-13/10/2024, 09-10/11/2024, 07-08/12/2024, 11-12/01/2025, 08-09/02/2025, 08-09/03/2025, 12-13/04/2025, 10-11/05/2025

Πρόγραμμα Εισαγωγικού Σεμιναρίου

Σάββατο:

09:30 – 11:00 και 11:15 – 12:45: Μικρή ομάδα

13:30 – 14:45: Θεωρητική Εισήγηση

15:00 – 16:30: Μεσαία Ομάδα

Κυριακή:

09:30 – 11:00 και 11:15 – 12:45: Μικρή ομάδα

13:30 – 14:30: Ομάδα Συζήτησης

14:45 – 16:15: Μεσαία Ομάδα

Κώστας Κωνσταντόπουλος

IOAF
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΟΜΑΔΙΚΗΣ
ΑΝΑΛΥΣΗΣ
S.H.FOULKES

Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική - Αναλυτική Ψυχοθεραπεία 2024-2025

**Οκτώβριος 2024
Μάιος 2025**

Το Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης "S.H. Foulkes" (IOAF) διοργανώνει το 9ο Εισαγωγικό Σεμινάριο που απευθύνεται σε επαγγελματίες και σπουδαστές όλων των κλάδων ψυχικής υγείας, σε πτυχιούχους συναφών κλάδων καθώς και σε κάθε ενδιαφερόμενο για την ομαδική δυναμική. Αποτελεί αυτόνομο στοιχείο γνώσης και εμπειρίας αλλά και προαπαιτούμενο για την τετραετή εκπαίδευση του IOAF στην Ομαδική Ανάλυση.

Η διάρκεια του Σεμιναρίου είναι 8 μήνες, με συχνότητα 1 Σ/Κ το μήνα.

Το Σεμινάριο θα γίνει στην έδρα του IOAF, Βασ. Σοφίας 62Α, Αθήνα (Μετρό Μέγαρο Μουσικής).

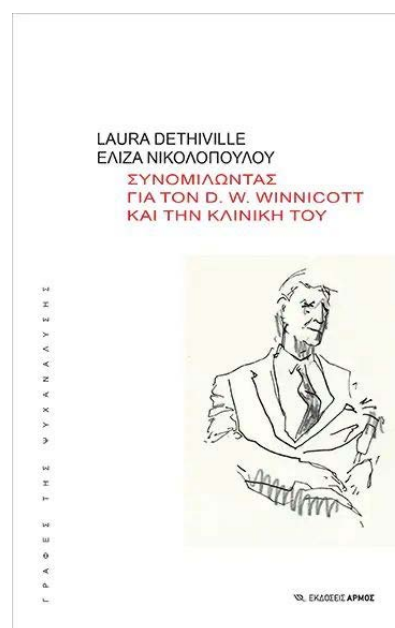
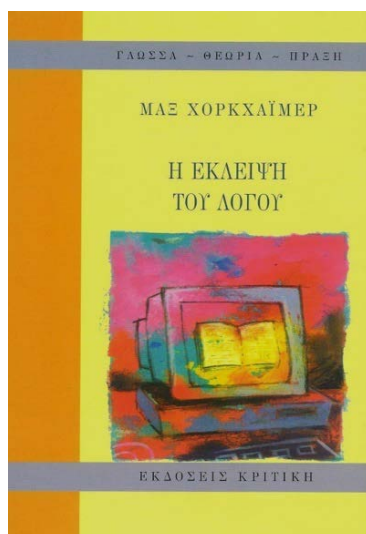
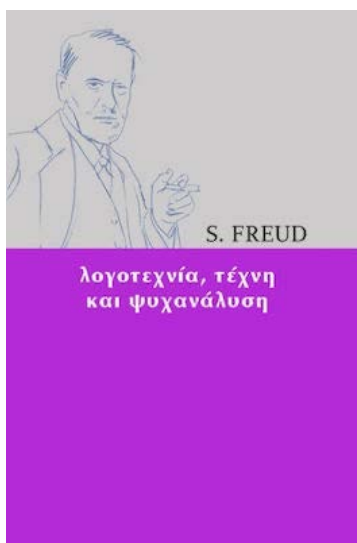
Ο αριθμός συμμετεχόντων θα είναι περιορισμένος και η τελική επιλογή θα γίνει κατόπιν συνέντευξης.

Τηλ. Επικοινωνίας : 210 7218217
Email : info@ioaf.eu

Για περισσότερες πληροφορίες, επισκεφθείτε την ιστοσελίδα του Ινστιτούτου: www.ioaf.eu

Εγγραφές μέχρι 30/9/2024

Πρόταση Βιβλίων

Για το 8ο Δελτίο του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» (ΙΟΑΦ) συνεργάστηκαν:

Φώτης Γιωτάκης, Ψυχίατρος, Ph.D, Ψυχαναλυτής Ομάδος, μέλος της GASI, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

Κώστας Κωνσταντόπουλος, Ψυχίατρος, Ψυχοθεραπευτής, Ομαδικός Αναλυτής, Ιδρυτικό μέλος και μέλος του ΔΣ του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Νίκος Λαμνίδης, Ψυχίατρος, Διδάσκων Ψυχαναλυτής ΕΨΕ & ΙΡΑ, Ομαδικός Αναλυτής, μέλος των GASI, EGATIN, Ιδρυτικό μέλος και πρώην Πρόεδρος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Μαρία Λύκου, Ψυχολόγος MSc, Ομαδική Αναλύτρια, Ψυχοθεραπεύτρια Ψυχαναλυτικής προσέγγισης, Πρόσεδρο μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και τακτικό μέλος του Συλλόγου Ελλήνων Ψυχολόγων – ΣΕΨ.

Κατερίνα Μήλιου, Κλινική Ψυχολόγος, MSc, Ψυχοθεραπεύτρια ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης, Ιδρυτικό πρόσεδρο μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

Ελίζα Νικολοπούλου, Κλινική Ψυχολόγος, Ψυχαναλύτρια, Μέλος της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, της Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Ένωσης, του Ψυχαναλυτικού χώρου D.W. Winnicott και της Εταιρείας Ψυχαναλυτικής Μελέτης της Εφηβείας «Ο Ένηβος».

Λένα Τελειώνη, Κλινική Ψυχολόγος, Ψυχαναλύτρια, Ομαδική Αναλύτρια, μέλος της ΕΨΕ, της ΙΡΑ, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

Νίκος Τζαβάρας, Καθηγητής Ψυχιατρικής, Διδάσκων Αναλυτής της ΕΨΕ, της Γερμανικής Ψυχαναλυτικής Ενώσεως (DPV) και της ΙΡΑ και τ. πρόεδρος της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, Αθήνα.

Την τελική ευθύνη του περιεχομένου των άρθρων, εργασιών και εισηγήσεων φέρουν οι συγγραφείς.